

UNIVERZITA KARLOVA

HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Liturgie při pobožnosti slova

Liturgy in the service of the word

Bakalářská práce

Vedoucí práce:

Mgr. Pavel Kolář, Th.D, T.S.C

Autor:

Ing. Petr Hurych

Praha 2022

Poděkování:

Na tomto místě bych chtěl poděkovat Mgr. Pavlu Kolářovi, Th.D, M.T.S. za vedení, konzultace, cenné připomínky a odborné rady, kterými přispěl k vypracování této bakalářské práce.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem předkládanou bakalářskou práci s názvem „Liturgie při pobožnosti slova“ vypracoval samostatně a že všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 29.7.2022

Petr Hurych

Anotace

Cílem mé bakalářské práce je vytvořit návrh liturgie pro bohoslužbu slova pro Církev československou husitskou. Na začátku práce vysvětluji, proč se domnívám, že se význam tohoto způsobu bohoslužebného slavení bude zvyšovat. Dále pak představuji současnou podobu tohoto slavení v Církvi československé husitské a dalších vybraných církvích působících v ČR. Následně určuji, které liturgické prvky jsou u těchto církvích společné, a které naopak specifické pro jednu či několik církví. Poté určuji, které prvky jsem se rozhodl pro tvorbu liturgického textu použít a proč. Na samotný závěr uvádím samotný vytvořený návrh liturgie.

Annotation

The aim of my bachelor thesis is to create liturgy for the worship of the word for the Church of the Czechoslovak Hussite. At the beginning of the work I explain why I think that the meaning of this method of worship will increase. Furthermore, I present the current form of this celebration in the Church of the Czechoslovak Hussite and other selected churches operating in the Czech Republic. Subsequently, I determine which liturgical elements are common to these churches and which are specific to one or several churches. Then I determine which elements I decided to use to create a liturgical text and why. At the very end, I present the design of the liturgy itself.

Klíčová slova

Bohoslužba, liturgie, bohoslužba slova, večeře Páně, kázání, liturgické prvky, křesťanství, církev.

Key words

Worship, liturgy, worship of the word, eucharist, preaching, liturgical elements, christianity, church.

Obsah

Anotace.....	4
Annotation.....	4
Klíčová slova.....	4
Key words.....	4
Seznam zkratek.....	8
ÚVOD.....	9
1. SOUČASNÁ SITUACE V CČSH A MOŽNÝ VÝVOJ.....	10
1.1 Objasnění a definování užívaných pojmů.....	10
1.2 Počty věřících a náboženských obcí v CČSH.....	11
1.3 DUCHOVNÍ SLUŽBA V RÁMCI CČSH.....	14
1.3.1 Kněžská služba v CČSH.....	14
1.3.2 Jáhenská služba v CČSH.....	15
1.3.4 Kazatelská služba v CČSH.....	16
2. Pobožnost slova v CČSH.....	17
2.1 Zakotvení bohoslužby slova v rádech CČSH.....	17
2.2 Využívané liturgické texty pro pobožnost slova.....	18
2.2.1 První liturgie Církve Československé husitské.....	18
2.2.2 Pobožnost podle Františka Kalouse.....	19
2.2.3 Další liturgické texty pro pobožnost.....	21
2.3 Současná praxe při slavení bohoslužby slova v CČSH.....	23
2.3.1 Online bohoslužby.....	24
3. POBOŽNOST SLOVA VE VYBRANÝCH CÍRKVÍCH V ČR.....	26
3.1 Římskokatolická církev.....	27
3.1.1 Změny v liturgii ve 20. století.....	27
3.1.2 Obřad pro slavení ve společenství.....	28
3.1.3 Zhodnocení.....	29
3.2 Českobratrská církev evangelická.....	29
3.2.1 Vývoj a podoba bohoslužebné praxe ČCE.....	30
3.2.2 Bohoslužebné slavení dle formuláře A.....	31
3.2.3 Zhodnocení.....	33
3.3 Církev bratrská.....	34
3.3.1 Liturgická praxe Církve bratrské.....	34
3.3.2 Zhodnocení liturgie CB.....	36
4. Prvky pobožnosti slova.....	37
4.1 Společné (ekumenické) prvky pobožnosti slova.....	38
4.1.1 Pozdravy a požehnání.....	38

4.1.2 Čtení biblického textu a jeho výklad.....	38
4.1.3 Modlitby.....	40
4.1.4 Zpěv písní.....	41
4.1.5 Význam a užití ekumenických prvků liturgie.....	42
4.2 Další prvky pobožnosti slova.....	44
4.2.1 Vyznání víry.....	44
4.2.2 Blahoslavenství.....	46
4.2.3 Vyznání hříchů.....	46
4.2.4 Význam a užití dalších prvků liturgie.....	47
5. Teologické zdůvodnění.....	47
5.1 Bohoslužba slova.....	47
5.2 Vybrané liturgické prvky.....	49
6. Návrh liturgie pro bohoslužbu slova.....	54
6.1 Východiska pro tvorbu liturgie.....	55
6.1.1 Liturgie pro pravidelná nedělní setkání.....	55
6.1.2 Ekumeničnost.....	56
6.1.3 Vzdělávání účastníků.....	56
6.1.4 Struktura liturgického textu.....	57
6.2 Užití liturgické prvky a jejich zdůvodnění.....	57
6.3. Vlastní liturgický text pro bohoslužbu slova.....	60
ZÁVĚR.....	65
Seznam použité literatury:.....	66
Seznam příloh:.....	68
Příloha 1. – Rodinná pobožnost.....	69
Příloha 2. – Bohoslužba slova.....	72

Seznam zkratek

CB – Církev bratrská

CČSH – Církev československá husitská

ČCE – Českobratrská církev evangelická

ČR – Česká republika

HTF – Husitská teologická fakulta

ŘKC – Římskokatolická církev

ÚVOD

Ve své práci jsem se rozhodl vytvořit liturgický text pro bohoslužbu slova, který by mohl být používán při pravidelných nedělních setkáních ve sborech Církve československé husitské (dále jen CČSH). K tomuto rozhodnutí mne vedlo několik faktorů. Prvně to, že v současné chvíli v CČSH chybí liturgický text pro daný obřad, který by pro něho byl primárně určen, a zároveň by byl všeobecně znám a používán. Dalším důvodem byla skutečnost, že se domnívám, že vzhledem k počtu duchovních a adeptů na tuto službu, bude v budoucnosti růst význam služby laických kazatelů. A právě těm je v CČSH vyhrazena bohoslužba slova.

Před samotnou tvorbou liturgického textu jsem se pokusil objasnit, co by vlastně křesťanská bohoslužba měla obsahovat. K tomu jsem využil primárně porovnání a zhodnocení bohoslužebných textů tří velkých církví působících v České republice – Římskokatolické církve, Českobratrské církve evangelické a Církve bratrské. Nemohl jsem samozřejmě vynechat ani zhodnocení užívaných textů v rámci bohoslužeb slova v Církvi československé husitské. S přihlédnutím i k žité praxi v této církvi.

Na základě těchto informací jsem následně určil ty liturgické prvky, které jsou jednotlivým církvím společné a lze je vnímat jako ekumenicky rozšířené a užívané. A dále prvky, které jsou sice v liturgiích užívány, ale důraz na ně kladou pouze některé církve v závislosti na jejich teologických a historických specifikách.

V poslední kapitole pak zdůvodňuji, pro které liturgické prvky jsem se rozhodl při tvorbě bohoslužebného textu a jakou strukturu bohoslužby využívám. Následuje pak samotný liturgický text pro bohoslužbu slova.

1. SOUČASNÁ SITUACE V CČSH A MOŽNÝ VÝVOJ

Účastník bohoslužby v náboženské obci Církve československé husitské se s největší pravděpodobností setká s První liturgií CČSH dle Karla Farského (dále jen Farského liturgie). Ta je bezpochyby nejužívanějším liturgickým textem v rámci církve. A to i přesto, že existují některé další liturgické texty – Druhá liturgie CČSH, songové liturgie atd.

V rámci Farského liturgie, v její druhé půli, se také pravidelně vysluhuje svátost večeře Páně. Členové církve se při bohoslužbě setkávají každou neděli s jím dobře známým obřadem.

Nízká obeznámenost s jinými liturgickými útvary a pravidelné nedělní vysluhování večeře Páně může v některých členech církve navozovat pocit, že bohoslužba bez této svátosti je o něco ochuzená a není plnohodnotná. Tento pocit může ještě umocňovat skutečnost, že pobožnost slova mohou vysluhovat kazatelé, jejichž služba v CČSH nevyžaduje kněžské svěcení.

Tento možný pohled na pobožnost slova je nešťastný a duchovní a představitelé církve by se měli snažit ho v očích věřících pozměnit. A to i vzhledem k tomu, že pobožnost slova, bez svátosti večeře Páně, se pravděpodobně bude ve sborech církve v budoucnu vysluhovat mnohem častěji, a vzroste i význam aktivních laiků. A to jak při organizování sborových činností, katechezi, tak i při slavení bohoslužeb.

1.1 Objasnění a definování užívaných pojmů

Autor každé práce může narazit na problém, že termíny a výrazy, které používá a rozumí jim v nějakém konkrétním smyslu, mohou ostatní lidé vnímat mírně odlišně. Tomuto riziku chci předejít tím, že hned na začátku objasním některé základní termíny a výrazy, se kterými budu v práci pracovat. Dále také uvedu synonymní výrazy, které u daných slov používám. K objasnění uvedených termínů primárně využiji informací z Biblického slovníku od Adolfa Novotného¹ a Liturgického slovníku od Ruperta Bergera². **Církev** – byť je v Bibli většinou toto slovo používáno ve významu konkrétní náboženské obce či sboru, v této práci takto užíváno nebude. Církví budu rozumět spojení těchto

1 NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*. 3. vyd. Praha: Česká biblická společnost, 1992. ISBN 80-7017-528-1.

2 BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*. Praha: Vyšehrad, 2008. Teologie (Vyšehrad). ISBN 978-80-7021-965-2.

místních sborů do jednoho celku, který se od ostatních církví odlišuje některými teologickými důrazy, svojí strukturou i tradicí a historií.

Bohoslužba – setkání věřících za účelem oslavy Boha. Nejčastěji bude míněno pravidelné nedělní setkání probíhající dle stanov a tradice dané církve. Jako synonymum pro bohoslužbu bude užíváno slovo mše. Mší či bohoslužbou bude míněn plný obřad včetně eucharistické části.

Pobožnost – zkrácená bohoslužba bez eucharistie. Vzhledem k tomu, že vrcholem pobožnosti je výklad biblických textů, budu ji také označovat jako bohoslužbu slova. U církví, které neslaví eucharistii každou neděli nemá rozlišování bohoslužby a pobožnosti až takový význam. Budu u nich tudíž užívat termín bohoslužba a pouze budu-li chtít zdůraznit, že obsahuje i eucharistickou část, tak ji označím jako eucharistickou bohoslužbu.

Eucharistie – slavení připomínky poslední večeře Ježíše Krista s jeho učedníky. Užívat budu také termín večeře Páně. V práci nebudu rozlišovat, co si která církev pod tímto termínem představuje a jak ho vnímá. Budu k ní přistupovat jako k univerzální svátosti.

Liturgie – způsob a forma slavení církevních obřadů a bohoslužeb vycházející z tradic a závazných pokynů jednotlivých církví. Pro texty recitované při obřadu duchovním a věřícími budu používat termín liturgické texty.

Homilie – výklad biblických textů k tomu určenou osobou v průběhu slavení bohoslužby. Synonymně bude používáno slovo kázání či sousloví výklad Písem.

1.2 Počty věřících a náboženských obcí v CČSH

Dle posledního sčítání lidu z roku 2021 se k CČSH přihlásilo 23.610 lidí³. V porovnání s předchozím sčítáním, které proběhlo o deset let dříve, ubylo 15.666 lidí, kteří se přihlásili k této církvi. V relativním vyjádření to představuje úbytek o 40 %. Úbytek kolem 40 % věřících je v podstatě setrvalý stav při všech sčítání obyvatel od roku 1991. Pouze v roce 2011 byl skokový úbytek o 60 %. Zde to ale z části bylo dáno tím, že se otázky ohledně náboženského vyznání staly v rámci sčítání dobrovolnými.

Právě dobrovolnost těchto otázek občas vede k tomu, že jsou výsledky sčítání lidu zpochybňovány či na ně, a z nich vyplývajících trendů, není brán náležitý ohled. Obzvláště když matriková čísla ze sborů nevypadají tak hrozně. Otázkou však zůstává, zda o členské

³Zde i dále v kapitole čerpáno z: Český statistický úřad. Náboženská víra - Sčítání 2021. *Náboženská víra* [online]. [cit. 2022-07-23]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/scitani2021/nabozenska-vira>

základně nevyovídá více to, že je dotyčný ochoten se k příslušnosti k dané církvi dobrovolně přihlásit. A to i ve chvíli, kdy nemusí.

S úbytkem členské základny církve však ruku v ruce nejde úbytek sborů a náboženských obcí. Kdy jejich počet se snižuje spíše jen sporadicky. Z této skutečnosti vyplývá, že pro jejich službu je potřeba stále stejný počet duchovních. Ty však svoji službu (stejný objem práce) konají pro menší počet věřících.

Na webových stránkách církve je nyní uveden seznam čítající 283 náboženských obcí.⁴ Za ideálního stavu by každá náboženská obec měla mít svého duchovního - faráře. Bohužel toto již dlouhodobě neplatí. Kdy např. v Královéhradecké diecézi je 58 náboženských obcí a z toho je 26 administrováno duchovním z jiné náboženské obce. To odpovídá zhruba 45 % administrovaných obcí⁵. V Pražské diecézi jsou tato čísla obdobná, kdy je evidováno 107 náboženských obcí a 47 je administrováno (44 %)⁶. Dvě uvedené diecéze jsou, co do počtu členů a náboženských obcí, největší. V součtu zastupují 58 % všech náboženských obcí církve. Nedojde tak k velkému zkreslení, pokud tyto hodnoty vztáhneme na celou církev.

Tento neutěšený stav si uvědomuje i církevní vedení, kdy např. patriarcha uvádí ve své knize *Církev v obzoru budoucnosti*, v návaznosti na výzkum profesora Salajky údaj, že: „*V roce 1998 bylo z 307 náboženských obcí administrováno 107.*“⁷ To odpovídá 35 %. Při porovnání těchto údajů vychází skutečnost, že od roku 1998 bylo uzavřeno pouze 24 náboženských obcí (necelých 8 %). Oproti tomu počet administrovaných obcí se navýšil zhruba o 10 procentních bodů.

Stav, kde je více než třetina náboženských obcí administrována duchovním z jiného sboru, je nešťastný a z dlouhodobého hlediska zřejmě neudržitelný. Řešení tohoto stavu se nabízí dvě. Buď zvýšení počtu duchovních, nebo výrazné snížení počtu sborů.

Základním předpokladem udělení kněžského svěcení je v CČSH absolvování magisterského studijního oboru Husitská teologie na Husitské teologické fakultě (dále též jen HTF). Dle výroční zprávy HTF za rok 2019 dokončilo navazující magisterské studium v teologických oborech 7 studentů⁸. Byť v předchozích letech byl počet větší, 16 v roce

4Církev československá husitská. *Kontakty* [online]. [cit. 2022-07-23]. Dostupné z:

<https://www.cesh.cz/no.php>

5Královéhradecká diecéze Církve československé husitské. *Kontakty* [online]. [cit. 2022-07-23]. Dostupné z:

<https://www.ceshhk.cz/nabozenske-obce>

6Pražská diecéze Církve československé husitské. *Seznam náboženských obcí* [online]. [cit. 2022-07-23].

Dostupné z: <https://www.ceshpraha.cz/nabozenske-obce/nabozenske-obce.html>

7BUTTA, Tomáš. *Církev v obzoru budoucnosti: otázky, úvahy, rozhovory*. Praha: Církev československá husitská, 2020. Blahoslav (Církev československá husitská). ISBN 978-80-7000-172-1, str. 21 a 22

8Husitská teologická fakulta. *Výroční zpráva o činnosti v roce 2019* [online]. [cit. 2022-07-23]. Dostupné z: https://cuni.cz/UK-8534-version1-htf_2019.pdf

2018 a 18 v roce 2017, nemohou tato čísla vzbuzovat optimismus. A to i vzhledem k tomu, že na HTF studují také studenti z pravoslavných církví a Starokatolické církve. I za předpokladu, že by studenti oboru Husitská teologie představovali polovinu absolventů, tak by dané počty stěží stačily na generační obměnu duchovních.

Jako student HTF si zde dovoluji i osobní náhled do reality. Do kombinované formy studia bakalářského oboru Husitská teologie nás v roce 2018 nastoupilo 9. V řádném 3-letém termínu dokončil studium pouze jeden student. U 3 dalších studentů stále existuje šance, že by bakalářské studium řádně dokončili. Z těchto 4 studentů do navazujícího nastoupili či o tom uvažují 3 osoby. Z tohoto počtu pak pouze 2 studenti uvažují o tom, že by v budoucnu nějakou formou sloužili v církvi. Vzhledem ke kombinované formě studia se však jedná o věkově starší studenty, kteří již mají svůj život nějak nastaven, a proto v podstatě nikdo neuvažuje o tom, že by se duchovní službě zcela oddal. Zřejmě vždy se bude jednat pouze o nějakou formu výpomoci či částečných úvazků.

Z výše řečeného je patrné, že počty absolventů, kteří by byli ochotni plně sloužit v církvi, nebudou dostačovat k tomu, aby se snížil počet administrovaných sborů. Bohužel tak asi bude církev muset jít druhou cestou, uzavíráním sborů či jejich transformací. Toto zmiňuje i patriarcha ve výše zmíněné publikaci, kde se v kapitole 2.3 K situaci náboženských obcí⁹, odvolává na dokument Římskokatolické církve Pastorační možnosti církve. Na základě něho pak dochází k možnosti trojího členění náboženských obcí. Na plně samostatné, částečně fungující a misijní.

Kdy misijní obec by měla být vedena náležitě připravenými a vyškolenými laickými pracovníky. Již se zde ale nepočítá s radou starších a nastálo přiděleným duchovním. Jednalo by se tak o misií vedenou aktivním laikem. V případě, že by se v takovéto misijní náboženské obci konaly bohoslužby, muselo by se tak, dle platných řádů CČSH, jednat o bohoslužbu slova. Je tak velmi pravděpodobné, že bohoslužba slova se bude v budoucnu ve sborech CČSH slavit mnohem častěji. Účastníci bohoslužeb by na to měli být připraveni a měli by být náležitě obeznámeni s významem a důležitostí tohoto obřadu.

Rozsah i samotné téma bakalářské práce neumožňuje, abych tuto problematiku více rozvedl. Věřím však, že uvedené údaje byly dostačující k tomu, aby bylo zřejmé, že jednou z cest, kterou CČSH v budoucnu zřejmě půjde, je větší zapojení aktivních laiků jak do činností sborů, tak při vedení bohoslužeb. A s tím bude růst význam bohoslužeb slova a zvěstování Božího slova.

⁹BUTTA, Tomáš. *Církev v obzoru budoucnosti: otázky, úvahy, rozhovory*. Praha: Církev československá husitská, 2020. Blahoslav (Církev československá husitská). ISBN 978-80-7000-172-1, str. 23.

1.3 DUCHOVNÍ SLUŽBA V RÁMCI CČSH

CČSH uznává zásadu všeobecného kněžství, kdy každý člen církve je povolán k tomu, aby, veden Duchem svatým, hlásal evangelium, přinášel pokoj, usmíření a zápasil o Boží pravdu a spravedlnost. Církev a všichni její členové jsou pak vnímáni jako svatí v tom smyslu, že jsou Bohem vyčleněni k jeho službě, cti a slávě. Kdy členem Boží církve je každý člověk, který přijal svátost křtu a žije v obecenství s Kristem a bratrsky se účastní společného sborového života.

Vybraní jedinci jsou pak ustanoveni k tomu, aby svou službou posilovali samu církev. V Základech víry se mluví o tzv. Přenesení služby. „*Přenesení služeb kněžství na svěcení znamená pověření k všestranné péči o obětní obecenství obce zvláště konáním bohoslužeb, hlásáním Slova Božího, vysluhování svátostí a pastýřskou službou.*“¹⁰ Toto přenesení služby však neruší zásadu všeobecného kněžství celé církve, ale je zajišťováno a podporováno službou s péčí kněží o členskou základnu.

Toto přenesení služby probíhá udělením svátosti kněžského svěcení. Toto svátostné kněžství může mít tři základní podoby – jáhenskou, kněžskou a biskupskou. Blíže se nyní podíváme na první dvě z nich, kněžskou a jáhenskou. Dále se pak podíváme na další podobu služby církevnímu společenství, a to na kazatelskou činnost. Ta v CČSH nevzniká na základě udělení svátosti, ale pověřením.

1.3.1 Kněžská služba v CČSH

U kněžské služby je rozlišováno, zda se jedná o službu v náboženské obci, či je duchovní pověřen jinou činností – službou při diecézi, ve specifických službách (např. Armáda ČR) atd. Dále v textu budu zvažovat pouze standardní službu duchovního v náboženské obci. V této práci budu také používat jako synonymum slova farář a kněz. Byť dle ustanovení řádu tomu tak být nemusí.

Službou kněze v náboženské obci se v Řádu duchovenské služby zabývá paragraf 2. Pro tuto práci je pak stěžejní odstavec 3, ve kterém jsou uvedeny jeho duchovenské povinnosti. Ve 2 §, odst. 3 a) se tak uvádí tyto povinnosti: „*každou neděli a o církevních svátcích sloužit nejméně jedny bohoslužby (podle Bohoslužebného řádu CČSH) s kázáním zpravidla podle kazatelského cyklu; organizovat a službou zabezpečovat další*

¹⁰Základy víry Církve československé husitské se stručným komentářem: přijaté na 1. zasedání VI. sněmu dne 17. října 1971 jako oficiální nauková norma ve znění, Praha: Církev československá husitská, 2014. Blahoslav (Církev československá husitská). ISBN 978-80-7000-106-6, str. 138.

bohoslužebná střediska v rámci dané náboženské obce.“¹¹ V odst. 3 b) je pak doplnění: „*vést pobožnosti, zejména adventní, postní, májové, večerní (nešpory) a k různým zvláštním příležitostem*“¹². Další odstavce se pak zabývají svátostmi, mimosvátostnými obřady (např. pohřby, připomínky křtu), pořádáním biblických hodin atd. Z těchto dalších odstavců je pro nás důležitá informace, že kněz smí udělovat v rámci bohoslužby svátost večere Páně.

Z daného vyplývá, že kněz může vést jak bohoslužbu obsahující svátost večere Páně, tak i zkrácenou verzi, která obsahuje pouze bohoslužbu slova. Předpokládá se však, a i žitá praxe je taková, že pokud to je možné, a je ve sboru přítomen vysvěcený kněz, bude během neděle slavena bohoslužba s večeří Páně.

Význam a důležitost výkladu čtených biblických textů jsou v CČSH zdůrazněny tím, že požadavek na výklad Písem je uveden v samotných povinnostech kněze v Řádu duchovenské služby („... každou neděli ... sloužit nejméně jedny bohoslužby ... s kázáním ...“). Z toho vyplývá, že nechce-li duchovní porušovat církevní řády, musí během neděle ve svém sboru slavit alespoň jednu bohoslužbu s kázáním.

1.3.2 Jáhenská služba v CČSH

Jáhenská služba je, stejně jako kněžská služba, upravena v Řádu duchovenské služby a dále rozvedena v dokumentu Služby v církvi, přijatého 6. zasedáním VIII. Řádného sněmu dne 18.10.2014. V řádu duchovenské služby se v paragrafu 6. v odstavci 1. k jáhenské službě uvádí, že: „*Jáhen je duchovní – člen CČSH – ustanovený ke službě zvěstování Božího slova, pastorační, diakonické a zčásti svátostné.*“¹³ Z části svátostné znamená, že má pravomoc vysluhovat pouze některé svátosti. Konkrétně se jedná, dle odst. 4. a) o svátost křtu, útěchy nemocných a manželství. Jáhen také nemůže být ustaven jako samostatný duchovní v náboženské obci, ale je podřízen příslušnému faráři. Na jeho zodpovědnost vykonává i některé aktivity (např. svátost svatby).

Jáhenská služba je často vnímána jako předstupeň pro následnou kněžskou službu. Ne vždy tomu tak ale musí být. V dokumentu Služby v církvi se v oddílu III., odstavci 2.1

11 Církev československá husitská. *Řády CČSH* [online]. [cit. 2022-07-23]. Dostupné z: <https://www.cesh.cz/dokumenty/1583-priloha-c-1-4-uz-c-4-2013-rad-duchovenske-sluzby-novelizace-2013.pdf>

12 Církev československá husitská. *Řády CČSH* [online]. [cit. 2022-07-23]. Dostupné z: <https://www.cesh.cz/dokumenty/1583-priloha-c-1-4-uz-c-4-2013-rad-duchovenske-sluzby-novelizace-2013.pdf>

13 Církev československá husitská. *Řády CČSH* [online]. [cit. 2022-07-23]. Dostupné z: <https://www.cesh.cz/dokumenty/1583-priloha-c-1-4-uz-c-4-2013-rad-duchovenske-sluzby-novelizace-2013.pdf>

uvádí, že: „*Jáhenská služba je chápána jako trvalý dar, celoživotní úkol, stálé svědectví a přispívá k plnosti a rozmanitosti služeb Kristovy církve.*“ A v Odstavci 2.3 je uvedeno: „*Jáhenská služba může být podobně jako kněžská služba celoživotním posláním nebo může být pojata jako příprava na kněžskou službu.*“¹⁴

Pro možnost výkonu jáhenské služby jsou v CČSH stanoveny různé nároky a požadavky – buď absolvování bakalářského studia v oboru Husitské teologie nebo 10-ti letá služba na pozici kazatele, katechety či pastoračního asistenta. Jsou-li tato kvalifikační kritéria splněna, může být adeptovi služby uděleno jáhenské svěcení.

Řadou věřících je jáhenské svěcení (a následná služba) vnímáno jako nižší svátost, než jaká je u kněžského svěcení. Že je to takový předstupeň plnohodnotné duchovní služby. Toto vnímání je však nešťastné a nevhodné. O službě jáhna by se mělo uvažovat spíše jako o jiné formě služby s jinými úkoly a zaměřením. Příkladem tu může být rozdělení služby mezi apoštoly a jáhny (diákoný) ve Skutcích apoštolských 6/1-6.

Co se týče slavení bohoslužby, tak vzhledem k tomu, že jáhen nemůže vysluhovat svátost večeře Páně, tak vede-li bohoslužbu, tak vždy formou zvěstování Božího slova. Vzhledem k tomu, že výše zmíněný paragraf 3, odstavec 2 a) Řádu duchovenské služby uvádí povinnost faráře slavit každou neděli bohoslužbu, měla by připadat tato povinnost na jáhna ve chvílích, kdy farář není ve svém sboru přítomen nebo v jiných případech nad rámec pravidelné bohoslužby – večerní či sváteční pobožnosti, pobožnosti v rámci sborových akcí atd.

Současná praxe je taková, že je-li v náboženské obci jáhen, tak se s farářem, který často obsluhuje více sborů, ve slavení bohoslužby pravidelně ob týden střídají. Tento stav však je spíše důsledkem nedostatku duchovních a nejedná se o ideální situaci.

Poměrně často se také praktikuje, že je-li přítomen jak kněz, tak jáhen, tak se o vedení bohoslužby podělí, kdy jáhen slouží společenství slovem a kněz svátostí večeře Páně. Pozitivem této praxe z pohledu jáhna, především začínajícího či nového v obci, může být, že díky tomu získá u společenství na autoritě. Z pohledu kněze je výhodou, krom úbytku práce s přípravou kázání, i to, že je mu poslouženo výkladem Písma.

1.3.4 Kazatelská služba v CČSH

14 Církev československá husitská. *Služby v církvi* [online]. [cit. 2022-07-23]. Dostupné z: <http://www.ccsch.cz/dokumenty/1979-služby-v-cirkvi-schvaleno-snemem-18-10-2014.doc>

Pojem kazatel(é) je v Řádu duchovenské služby používán pro lidi, vykonávající v církvi tři odlišné služby. A to službu kazatelskou, službu katechetickou a pastorační. Pro potřeby této práce budu uvažovat činnost kazatelskou, a to v náboženské obci. Pověření kazatele výkonem služby nepředchází udělení příslušné svátosti. Kazatel tak není duchovním v plném slova smyslu, ale jedná se o funkci vykonávanou laikem.

V CČSH může kazatel sloužit na základě služebního poměru či jako dobrovolník. Obě dvě možnosti jsou rovnocenné a kazatel s uzavřeným služebním poměrem nemá žádné pravomoci, které by laický kazatel neměl. Pouze lze předpokládat, že na kazatele se služebním poměrem budou kladeny mnohem vyšší nároky, co se týče množství vykonané činnosti. V obou případech však svoji službu vykonávají na základě dohody s příslušným nadřízeným orgánem.

Dle § 7, ods. 1) Řádu duchovenské služby jsou kazatelé „určení především pro službu zvěstování Božího slova“¹⁵. Vzhledem k tomu, že jim není umožněno vysluhovat žádnou svátost, musí se v jejich případě vždy jednat o bohoslužbu slova. Pobožnost mohou vést v rámci zástupu za duchovního při pravidelných nedělních setkáních obce, v rámci svátečních, mimořádných či jiných setkání.

2. Pobožnost slova v CČSH

Jak již bylo řečeno, ve sborech CČSH se většinou v neděli slaví bohoslužba obsahující večeři Páně. Slaví-li se pouze bohoslužba slova, může to být někdy věřícími vnímáno jako něco méně významného. Jako že bohoslužbě něco schází a je neúplná. Toto vnímání je však nesprávné, neboť základem každé bohoslužby konané v CČSH je právě výklad Písem. Lze sborově slavit bohoslužbu slova, která neobsahuje večeři Páně. Obráceně, mít bohoslužbu, kde bude večeře Páně, nebude však obsahovat výklad Písem, však přípustné není.

Jaký je kladen v CČSH důraz na výklad a zvěstování Písem dokresluje i to, že v Řádu duchovenské služby je výslovně uvedeno, že kněz ve svém sboru musí každou neděli slavit alespoň jednu bohoslužbu s výkladem Písma.

2.1 Zakotvení bohoslužby slova v řádech CČSH

¹⁵Církev československá husitská. *Řády CČSH* [online]. [cit. 2022-07-23]. Dostupné z: <https://www.cesh.cz/dokumenty/1583-priloha-c-1-4-uz-c-4-2013-rad-duchovenske-sluzby-novelizace-2013.pdf>

Konáním bohoslužby či pobožnosti, vysluhováním svátostí a dalšími povinnostmi duchovního se v CČSH zabývá také Řád duchovenské služby. Ten byl naposledy novelizován církevním zastupitelstvem dne 23. 11. 2013. Bohoslužbou, a to především její formální stránkou, se zabývá také Bohoslužebný řád Církve Československé husitské, přijatý církevním sněmem roku 1971.

2.2 Využívané liturgické texty pro pobožnost slova

Z předchozího textu je patrné, že samotná pobožnost slova se v CČSH týká především služby jáhna a kazatele, kteří nemohou vysluhovat svátost večeře Páně, a případných mimořádných bohoslužeb. V této kapitole se nyní zaměříme na konkrétní liturgické texty, které mohou být při těchto pobožnostech užity. Bohoslužebný řád CČSH v části C, kapitole 2, uvádí, že: „*Ke zvláštním účelům a pro zvláštní příležitosti je zásadně možné vytvářet jiné liturgické tvary. Musí být v souladu se zvěstí evangelia, s učením Církve československé husitské ...*“¹⁶ V práci však budu zvažovat pouze již sepsané a schválené liturgické texty a nebudu předpokládat, že by se duchovní či laici vedoucí pobožnost slova pokoušeli vytvářet vlastní liturgické texty a tvary. Stejně tak tomu bude i u dalších církví, kde budu předpokládat, že se duchovní drží doporučení a agend. A to i přesto, že se většinou nejednalo o závazná nařízení.

V práci také, až na výjimku První liturgie Církve Československé husitské nebudu zvažovat liturgické texty, jejichž součástí je svátost večeře Páně.

2.2.1 První liturgie Církve Československé husitské

První liturgie Církve Československé husitské, jinak nazývaná také Farského liturgie, je nejužívanějším liturgickým útvarem v této církvi. V naprosté většině sborů se právě tato liturgie slouží každou nedělí. Její nedílnou součástí je eucharistická část. V Bohoslužebném řádu je navíc v části B., kapitole 5 uvedeno, že: „*Liturgie patriarchy Karla Farského tvoří jednotný celek. ... Liturgii není možné libovolně krátit.*“¹⁷ I přes tento poměrně striktní zákaz vynechávání jednotlivých částí liturgie a jejího krácení se to často děje.

¹⁶Církev československá husitská. *Bohoslužebný řád CČSH* [online]. [cit. 2022-07-23]. Dostupné z: <https://www.cesh.cz/dokumenty/1048-bohosluzebny-rad-ccsh.pdf>.

¹⁷Církev československá husitská. *Bohoslužebný řád CČSH* [online]. [cit. 2022-07-23]. Dostupné z: <https://www.cesh.cz/dokumenty/1048-bohosluzebny-rad-ccsh.pdf>

Zkrácená verze Farského liturgie (bez eucharistické části) je totiž jedním z nejužívanějších liturgických textů pro slavení bohoslužby slova. A to bez ohledu na to, zda ji slouží kněz, jáhen či kazatel.

Je-li Farského liturgie užitá pro bohoslužbu slova, je sloužena (většinou) až po vyznání víry v plném rozsahu. Tudíž se začíná příchodem předsedajícího, úvodním biblickým veršem, písní a vzájemným pozdravením. Následuje sborové doznání hříchů a vin. Jemu by měla předcházet chvíle ticha, ve které mají věřící zpytovat své svědomí a doznat Bohu své hříchy. Ne všichni předsedající však s chvílemi ticha v rámci liturgie náležitě pracují. Po vyznání hříchů se čte první biblický, většinou starozákonní, text. Další částí liturgie jsou tužby a přímluvné modlitby. Po přímluvách následuje čtení dalšího, tentokrát většinou epištolního biblického textu pro daný den. Následují blahoslavenství dle příslušného církevního období. Po nich se čte evangelijní text, na nějž navazuje homilie následovaná sborovým vyznáním víry.

Výše uvedené části Farského liturgie jsou slouženy jako jeden celek bez ohledu na to, zda jde o bohoslužbu s či bez večeře Páně. K odlišnostem dochází právě až po vyznání víry. Neboť po něm následují oddíly, které jsou spojeny s večeří Páně. Tyto části se při bohoslužbě slova vynechávají. Z liturgického celku týkajícího se svátosti večeře Páně se při pobožnosti jakoby vytrhne modlitba Páně, kterou se společenství sborově pomodlí a následně již předsedající přechází na závěrečnou část. Tou je požehnání a vyslání na cestu (závěrečné pozdravy).

Jednotlivé části Farského liturgie se od sebe také oddělují zpěvem písní, textem vybraných biblických veršů či modlitbami předsedajícího. Jednotlivé části liturgie díky tomu působí kompaktním dojmem.

I zkrácená verze Farského liturgie obsahuje všechny významné liturgické prvky, které jsou při bohoslužbě očekávány a jak dále uvidíme, jsou užívány i v jiných církvích. Z tohoto pohledu by nestálo nic proti jejímu užívání. Farského liturgie však primárně počítá s vysluhováním večeře Páně. V její zkrácené podobě je tak odstraněna větší část obsahu z její druhé poloviny. Z mého pohledu tak dochází k jisté nevyrovnanosti. Kdy po homilii, která je při bohoslužbě slova vrcholem sborového setkání, následuje již pouze vyznání víry, které navíc často přímo navazuje na kázání, dále modlitba Otčenáš a požehnání na cestu. Vzniká tak velký nesoulad, co do délky, mezi částí před a po homilii.

2.2.2 Pobožnost podle Františka Kalouse

Pobožnost podle Františka Kalouse (dále též Kalousova pobožnost) je uvedena jako liturgický text pro bohoslužbu slova ve Zpěvníku CČSH. Dříve u ní byla přízviska „odpolední a večerní“. Z tohoto důvodu ji někteří lidé odmítali (odmítají) sloužit při ranních nedělních bohoslužbách. V novém vydání zpěvníku však již toto označení není. Mělo by se tak jednat o hlavní liturgický text CČSH pro konání pobožnosti. Dle vlastní zkušenosti mohu říci, že se častěji setkávám se zkrácenou verzí Farského liturgie. Kalousova pobožnost tak je v užití při bohoslužbě slova, co do četnosti, na druhém místě.

Kalousova pobožnost začíná úvodní písní, apoštolským pozdravem a úvodními modlitbami. Následuje sborová kající modlitba. Pak se po písni již přistupuje ke čtení evangelijního písma a jeho výkladu. Další část pobožnosti, tužby, jsou od kázání odděleny opět zpěvem písně. Předepsané tužby a přímlyvy mohou být doplněny o přímlyvné modlitby jednotlivých věřících. Poté se obec společně pomodlí Otčenáš, předsedající udělí věřícím požehnání a celá pobožnost je zakončena závěrečnou písní.

Při letmém pohledu na text Kalousovy liturgie se může zdát, že se jedná o poměrně rozsáhlý celek. Při bližším prozkoumání je patrné, že se jedná o relativně krátkou pobožnost. Její zdánlivá délka je dána množstvím variant u některých liturgických prvků. Jsou tak uvedeny dvě varianty kající modlitby a celkem 8 různých variant tužeb.

O Kalousově liturgii tak lze říci, že obsahuje pouze to nejdůležitější. Úvodní pozdrav, doznání vin, čtení jednoho biblického textu, kázání, přímlyvy, Otčenáš a požehnání na cestu. To vše doplněno zpěvem písní. Jedná se o zcela dostačující liturgii pro potřeby různých mimořádných pobožností či při slavení v časovém presu. Pro potřeby slavení pravidelné nedělní bohoslužby bych však daný liturgický text osobně rozšířil. A to především o vyznání víry a alespoň ještě o jedno biblické čtení.

Především uvedení pouze jednoho biblického čtení vidím jako velký nedostatek. Kdy při bohoslužbě slova má být četba a výklad Písem vrcholem celého setkání. Společenství má být posílněno a vzděláno prostřednictvím slyšení Božího slova a jeho výkladem. Zde je však čtení omezeno pouze na evangelium.

Dalším problémem, který může pramenit z obsahové strohosti této liturgie, je délka slavené pobožnosti. Pokud předsedající zvolí krátké písně (či se bude zpívat vždy jen jedna sloka) a připraví si kratší kázání, tak délka trvání pobožnosti nemusí být ani 30 minut. Vzniká zde jistá obava, zda to některými věřícími nebude vnímáno jako něco neplnohodnotného či odfláknutého.

2.2.3 Další liturgické texty pro pobožnost

Jak bylo uvedeno výše, duchovní CČSH si, při dodržení stanovených podmínek, může vytvářet dle potřeby vlastní liturgické texty a tvary. Zde se těmito případnými jednorázovými výtvy nebudu zabývat a zaměřím se pouze na ty liturgické tvary, jejichž sloužení jsem byl přítomen. Dalším omezujícím prvkem je, že tyto liturgické tvary mají ustálenou, sepsanou podobu. Musí být také vhodné pro sloužení bohoslužby slova – musí obsahovat čtení z písem a homilii. (Z tohoto důvodu se nebudu např. věnovat liturgickému textu Lucernárium, které neobsahuje homiletickou část.)

Dále se tak budu věnovat pouze dvěma liturgickým textům, které splňují výše uvedená kritéria. První se jmenuje Rodinná pobožnost. Druhý je nadepsán pouze Bohoslužba slova. S oběma texty jsem se setkal především v rámci kazatelského kurzu při Královéhradecké diecézi. Pobožnosti sloužili buď přímo účastníci kurzu, školitel dané látky (duchovní CČSH) či biskup Pavel Pechanec. Text s názvem Bohoslužba slova má původ v Královéhradecké diecézi. Rodinná pobožnost je původem (zřejmě) z Plzeňské diecéze. Oba dva liturgické texty jsou přiloženy v přílohách této práce.¹⁸

Rodinná pobožnost

Rodinná pobožnost je svou strukturou velmi podobná Kalousově pobožnosti. Po úvodní písni a pozdravech následuje doznání vin a prosby o odpuštění. Poté se již přistupuje ke čtení z Písma a jeho výkladu. Na homilii navazuje sborové vyznání víry. Uvedeno je krátké vyznání CČSH. Po něm následují přímluvné modlitby. Opět mohou být doplněny o soukromé modlitby věřících. Liturgický text je zakončen modlitbou Otčenáš a závěrečným požehnáním.

Jak bylo řečeno, Rodinná pobožnost je svou kostrou podobná Kalousově pobožnosti. Pouze je doplněna o vyznání víry. Čímž je odstraněna jedna z mých výtek vůči Kalousově pobožnosti z předchozí kapitoly. Zůstává tak pouze drobná výtka v rámci chybějícího mimo evangelijního textu. Je však otázkou, zda je tato výtka oprávněná. Respektive k jaké příležitosti tato liturgie primárně vznikla. Je možné, že autor v případě Rodinné pobožnosti nepředpokládal, že se mají číst texty, které připadají na daný den. Místo toho mohl předpokládat slavení pobožnosti ve specifických případech, pro které předsedající vybere sám vhodný text. Druhý, alternativní text tak není potřeba.

Jedinou, drobnou výtku bych tak k tomuto liturgickému tvaru měl v rozložení jednotlivých prvků. Vzniká zde totiž přesně opačný problém než u zkrácené Farského

¹⁸ Přílohy č. 1 a 2.

liturgie. U Rodinné pobožnosti je naprostá většina liturgických částí (vyznání víry, přímluvné modlitby, Otčenáš, požehnání) až po čtení písem a kázání. Před nimi je pouze pozdrav a doznání vin. Vzhledem k tomu, že u bohoslužby slova je jejím vrcholem kázání, upřednostňoval bych jeho umístění do či mírně za prostředek obřadu.

Stejně jako u Kalousovi pobožnosti lze poukázat na krátkost liturgie. Je však nutno brát v potaz, že daný text zřejmě nevznikl za účelem jeho pravidelného nedělního sloužení.

Bohoslužba slova

Liturgický text s názvem Bohoslužba slova je textově nejkratším z představovaných útvarů. Nemusí tomu tak však být z časového hlediska při jeho sloužení. Zde vždy velkou roli hrají délky zvolených písní, biblických čtení, počet přímluvných modliteb atd.

Pobožnost začíná standardně písní a pozdravením. Pak hned následují tři biblická čtení, která jsou od sebe oddělena pouze písní a modlitbou předsedajícího. Po třetím, evangelijním čtení následuje kázání. V druhé části daného liturgického textu je apoštolské vyznání víry, přímluvné modlitby, sborová modlitba Otčenáš a závěrečné požehnání. Vše opět od sebe oddělováno písněmi.

Tento liturgický útvar je svojí jednoduchostí a minimem odříkávaného textu vhodný především pro ty lidi, kteří nevedou pobožnost často a nejsou si daným počínáním zcela jisti. Pokud by se přitom jednalo o dobré zpěváky, jednalo by se pro ně o ideální liturgii. Horší by to samozřejmě bylo, pokud by nebyli zvyklí ani na vedení bohoslužeb (vystupování na veřejnosti) a i se zpěvem by měly problémy.

Jednoduchost a strohost tohoto liturgického textu může být zrádná ještě v jedné věci. Méně zběhlý kazatel může mít problém s formulací modliteb a přímluv. Text ve své strohosti totiž neobsahuje ani základní přímluvné modlitby. Nezkušený kazatel, který by měl po nějakou dobu častěji zastupovat duchovního (např. z důvodu nemoci) by se mohl potýkat s problémem, jaké modlitby a přímluvy použít, aby se stále neopakovaly. Vzhledem k těmto okolnostem je na zamyšlení, pro koho tento liturgický text vznikl, respektive, kdo by ho měl sloužit. Ideální kombinací se totiž zdá být dobrý zpěvák zběhlý ve sloužení církevních obřadů.

Co se týče samotného obsahu Bohoslužby slova, je dle mého soudu v takto krátkém liturgickém útvaru zbytečné mít všechna tři biblická čtení. Vložení všech tří čtení by napovídalo tomu, že se má jednat o liturgický útvar používaný při pravidelných nedělních bohoslužbách. Text také neobsahuje doznání vin či alespoň kající modlitbu. Což naopak jde proti tomu, aby se jednalo o pravidelnou nedělní pobožnost. Bylo by také na zvážení,

zda jednotlivá biblická čtení od sebe neoddělit výrazněji než jen písní. Zda mezi ně nepřesunout přímluvné modlitby, které jsou až po kázání či nevložit chybějící vyznání vin (případně blahoslavenství či jiný liturgický prvek).

2.3 Současná praxe při slavení bohoslužby slova v CČSH

Žitou praxí ve většině náboženských obcí CČSH je, že pravidelně v neděli je sloužena knězem Farského liturgie s vysluhováním svátosti večeře Páně. Většina věřících je na tuto liturgii zvyklá a zná jak její text, tak i melodii. Tato všeobecná obeznámenost s daným textem i příslušnou melodií je asi jedním z hlavních důvodů, proč je tato liturgie využívána i ve zkrácené podobě při bohoslužbě slova.

To, že se pravidelně o nedělích slouží v náboženských obcích CČSH Farského liturgie má zajisté pozitivní vliv na soudržnost církve. „*Bohoslužebný život Církve československé husitské se vyznačuje rozmanitostí, pestrostí i ekumenickou otevřeností. Přesto má svůj sjednocující základ a východisko v Liturgii podle patriarchy dr. Karla Farského.*“¹⁹

Na druhou stranu, pravidelné vysluhování svátostí večeře Páně při této bohoslužbě může vést k tomu, že samotná bohoslužba slova bude některými lidmi vnímána jako něco neúplného, méně významného. Svědčí o tom i to, že ji většinou předsedají lidé s žádným (kazatelé) či jáhenským svěcením, kteří v očích věřících nemají takové postavení jako vysvěcený kněz. Pocit něčeho neúplného či méněcenného může být také umocněn tím, že bohoslužba slova bývá výrazně kratší. Zatímco plná Farského liturgie zabere zhruba jednu hodinu, tak jedná-li se pouze o pobožnost, pohybuje se její čas kolem půl až třičtvrtě hodiny. Uvedené časy jsou pouze orientační a mohou se měnit v závislosti na délce promluvy, zvolených písní, rychlosti provedení atd.

Jak bylo uvedeno, při pravidelných nedělních bohoslužbách se v případě sloužení pouze bohoslužby slova užívá nejčastěji zkrácená verze Farského liturgie. Méně často se můžeme setkat s tím, že je sloužena Kalousova pobožnost. Zde však předsedající může narazit na problém s tím, že ji věřící dostatečně neznají (ani text, ani melodii). Navíc je v samotném textu uvedena na několika místech možnost alternativních čtení, což může textu neznalým lidem dále zhoršovat orientaci v průběhu obřadu.

19BUTTA, Tomáš. *90 let Církve československé husitské: sborník*. Praha: Církev československá husitská ve spolupráci s Náboženskou obcí CČSH v Praze 1, 2010. Blahoslav (Církev československá husitská). ISBN 978-80-7000-047-2, str. 175.

Osobně jsem se s užitím jiného liturgického textu při pravidelné nedělní sborové bohoslužbě, která byla sloužena bez večere Páně, nesetkal. Žádný alternativní text jsem také nedohledal ani na církevních webových stránkách. Při mimořádných a příležitostných obřadech jsem se setkal s výše zmíněnými texty Rodinné bohoslužby a Bohoslužby slova. Dále se lze setkat se specifickými texty určenými pro potřebu konkrétního obřadu (půlnoční mše, různá sborová či ekumenická setkání). U některých takovýchto textů je často na základě konkrétních textací patrné, že se jedná o upravené části Farského liturgie.

Na základě výše uvedeného lze říci, že CČSH má v tuto chvíli pouze jeden liturgický text, který by byl všeobecně věřícími znám. Jedná se o Farského liturgii, která je proto užívána i pro bohoslužbu slova. Pro ni totiž neexistuje alternativní text, který by byl určen přímo pro pobožnost a byl všeobecně znám.

Tento stav, kdy není sloužícími užívána a věřícími známa, jedna konkrétní liturgie pro případ sloužení pobožnosti slova je poměrně nešťastný. A to i vzhledem k tomu, že se církev potýká s nedostatkem duchovních. Vzhledem k počtu a velikosti náboženských obcí se dá předpokládat, že v řadě z nich budou v budoucnu stále častěji sloužit při nedělních setkáních kazatelé. U nich nebudou moci být vyžadovány tak velké nároky na teologické a liturgické vzdělání a bylo by proto dobré, aby měli k dispozici příslušný liturgický text, který by mohli používat. A který by byl navíc věřícími všeobecně uznáván a hlavně znám.

2.3.1 Online bohoslužby

Novou formou slavení bohoslužeb jsou online bohoslužby na internetu. Tento fenomén se začal výrazně prosazovat od jara 2020, v souvislosti s vládními omezeními z důvodu pandemie koronaviru. Do té doby se bylo možno setkat spíše jen s televizními či rozhlasovými přenosy bohoslužeb, a to jen v mimořádných případech. U CČSH se jednalo hlavně o 6. červenec a připomínku Mistra Jana Husa či slavnostní bohoslužby na připomínku založení církve.

Se zákazem sdružování a dalšími omezeními se však významná část duchovní činnosti církve přesunula do online prostoru. Církev tak byla nucena začít využívat ve větší míře telefonní a emailové komunikace, webových stránek, a hlavně sociálních sítí. Nutno podotknout, že církev na tento druh služby nebyla moc připravena a úroveň přenosů a činností byla a stále je velmi odlišná.

Stejně tak, jako s prezentací a přenosem online bohoslužeb na sociálních sítích, se duchovní ze začátku potýkali i s užitím liturgických textů. Především ze začátku, kdy se

bohoslužby účastnil pouze jeden člověk, a to předsedající, byla často vynechávána večeře Páně. Spíše ve výjimečných případech byla vysluhována a přijímána zástupně či ve společenství s kameramanem či varhaníkem. Fyzické přítomnosti alespoň minimálního počtu lidí na těchto bohoslužbách se následně využilo k tomu, aby se začala slavit kompletní Farského liturgie včetně večeře Páně. Tato zkušenost vychází ze sledování online bohoslužeb Královéhradecké diecéze a bohoslužeb z pražského kostela svatého Václava Na Zderaze, případně bohoslužeb z pražských Vinohrad. A tak ani koronavirová krize nedala vzniknout a do širšího povědomí členů CČSH vstoupit nějakému liturgickému textu pro bohoslužbu slova.

Otázkou také zůstává, zda lze považovat televizní či online přenos za plnohodnotné slavení bohoslužby. Dle mého názoru ano, za podmínky, že na ní koukám opravdu v reálném čase online. Neboť základním předpokladem bohoslužby je shromáždění věřících. A ti, aby došlo k setkání, se musí sejít na jednom místě (v tomto případně v online prostoru) a hlavně ve stejný čas. Tyto náležitosti jsou splněny, pokud věřící sleduje přímý přenos. V případě, že bohoslužbu sleduje ze záznamu, tak bych to osobně nepovažoval za plnohodnotné slavení, ale spíše za součást osobního duchovního života a zbožnosti. Na stejné úrovni, jako když si člověk čte v Písmu svatém, poslouchá promluvy duchovních a teologů či čte nějakou duchovní literaturu.

O tom, že nutnost přejít takřka ze dne na den z běžného způsobu církevního slavení bohoslužeb do online prostoru, byla pro církve zásadní svědčí i to, jaký prostor jí věnuje ve své publikaci Církve v obzoru budoucnosti patriarcha CČSH. Který zde konstatoval: *„V další fázi zpřísňování podmínek v rámci nouzového stavu jsme byli postaveni před skutečnost a otázku, jak konat bohoslužby vůbec v jakékoliv formě. Situace pandemie v církvích vyvolala nebyvalou „náhradní“ bohoslužebnou aktivitu a také v naší církvi je představována značná pestrost bohoslužebných forem, které jsou prezentovány prostřednictvím internetu. Ukazuje se zřetelně, že bohoslužbu s večeří Páně nelze zajistit „náhradním“ způsobem. Její vlastní autenticitu osobní přítomnosti a fyzickou realnost svátostného jednání nelze technickým přenosem obrazu a zvuku zajistit.“*²⁰ Z toho plyne, že základem online bohoslužby musí být zvěstované Slovo Boží.

Otázka online bohoslužeb a celkově přístup církví k sociálním sítím, online prostoru a novým sdělovacím kanálům, a jejich vlivu na komunikaci, pastorační péči atd., je však velmi široká a komplikovaná a zasloužila by si samostatné zpracování.

20 BUTTA, Tomáš. Církve v obzoru budoucnosti: otázky, úvahy, rozhovory. Praha: Církve československá husitská, 2020. Blahoslav (Církve československá husitská). ISBN 978-80-7000-172-1, str. 44 – 45.

3. POBOŽNOST SLOVA VE VYBRANÝCH CÍRKVÍCH V ČR

Všechny současné křesťanské církve stojí na společném základu, kterým je evangelium Ježíše Krista. A byť se během let objevily různé teologické, bohoslužebné a jiné odlišnosti, které vedly až k rozdělení církve, zůstává zvěst o Božím Synu, Ježíši Kristu, spolu s rozhodnutími prvních ekumenických koncilů, základním východiskem pro učení většiny křesťanských církví. Navíc i společná historie čítající více než tisíc let v případě římskokatolické církve a pravoslaví, zhruba 1500 let v případě římskokatolické církve a protestantských církví a téměř 1900 let v případě římskokatolické církve a CČSH, jistě zanechala v učení a bohoslužebné praxi jednotlivých církví své stopy. A právě tyto společné prvky bohoslužebné praxe se v této kapitole při rozboru liturgických textů jednotlivých církví pokusím identifikovat. Lze totiž předpokládat, že to, co je společné velké části křesťanských církví, vychází z hloubi jejich společných základů. Pravdivost tohoto předpokladu posílím i tím, že pro následné porovnání nevyužívám praxi pouze jedné církevní tradice. Po zahrnutí CČSH jde o porovnání římskokatolické, protestantské a modernistické bohoslužebné praxe.

Při rozboru liturgických textů jednotlivých církví pochopitelně narazím i na různé odchylky a odlišnosti, které vyplývají z různých tradic těchto církví. Byť se tyto odlišnosti ve slavení mše mohou zdát na první pohled výrazné, tak při hlubším prozkoumání se může ukázat, že ve skutečnosti se nejedná o nic zásadního. Jako příklad lze uvést zpěv písní. S ním, jako nedílnou součástí liturgie, se setkáváme ve všech církvích. Forma však je často velmi odlišná. Můžeme se tak setkat se zpěvem v lavicích za doprovodu varhan, přes zpěv ve stoje s pohupováním a máváním rukami za doprovodu kytary či celé kapely.

V následujícím textu se pokusím představit a rozebrat liturgii některých největších církví působících v ČR s tím, že se budu snažit oprostít od zmíněných formálních odchylek a zaměřím se primárně na strukturu mše. Snahou bude najít společné prvky, které zůstaly zachovány ve všech církvích. Případně obráceně řečeno, identifikovat to, co je pouze přídatkem či úpravou dané církve.

Zaměřím se na liturgickou praxi následujících církví: Římskokatolické, Církve česko-bratrské evangelické a Církve bratrské. Církve popisované v této kapitole byly vybrány na základě jejich velikosti a významu v ČR. Dle sčítání lidu v roce 2021 se jedná o největší církve dle počtu věřících. Navíc řada menších církví, sdílí společné tradice a zvyky s některou z uvedených církví a odchylky by tak byly velmi malé. Tato podobnost

by byla zřejmá u řady luterských a evangelických církví, které by sdílely podobnou, ne-li obsahově zcela stejnou, liturgii s Církví českokatolickou evangelickou.

3. 1 Římskokatolická církev

Jako na první se podívám na římskokatolickou církev (dále jen ŘKC). A to z toho důvodu, že se jedná o největší křesťanskou církev, jak u nás, tak i ve světě. A dále proto, že většina dále popisovaných církví má s ŘKC poměrně dlouhou společnou historii.

3.1.1 Změny v liturgii ve 20. století

Za oddělením se jednotlivých církví od ŘKC stály většinou teologické důvody. Často však byly doprovázeny kritikou či následnou úpravou liturgických obřadů. Nejčastější, stále se opakující výtkou bylo užívání latiny jako liturgického jazyku. Nově vznikající církve prosazovaly obřady v národních, lidem srozumitelných jazycích. Další častou výtkou byl důraz na kázání, který byl u ŘKC zastíněn významem eucharistie. Případně malé zapojení věřících do bohoslužby.

Velkou proměnou prošla římskokatolická mše na základě usnesení Druhého vatikánského koncilu. Ten přijal dne 4. prosince 1963 dokument Konstituce o posvátné liturgii (*Sacrosanctum Concilium*). V něm se koncil, potažmo ŘKC, vypořádal s nejčastěji kritizovanými prvky liturgických obřadů. Na základě tohoto dokumentu bylo umožněno překládat liturgické texty do národních jazyků, ustavila se rovnost věřících při obřadu a jejich větší zapojení při liturgii. Došlo také k revizi liturgických knih, především misálu. Zvýšil se také důraz na kázání a obeznámení duchovních i věřících s obsahem samotné liturgie.

I přes tento vyšší důraz na výklad Písem, je vrcholem římskokatolické mše vysluhování večeře Páně. S obřadem, který slavení této svátosti neobsahuje, se můžeme setkat spíše výjimečně. Jedná se např. o zkrácenou liturgii v případě svatebního obřadu (časté, pokud jeden z novomanželů je nevěřící či příslušníkem jiné církve), ekumenických bohoslužbách atd.

Liturgie slova je v ŘKC přípustná také ve chvíli, kdy ji nemůže sloužit kněz a zastupuje ho jáhen, případně jiný pověřený laik. I v tomto případě však může být součástí mše přijímání. Nepochází však k aktu proměňování, ale použijí se již dříve knězem proměněné hostie. Tato služba, ať již s či bez přijímání, však je vnímána jako nevhodná a nedostačující. Věřící, pokud může, by se měl pokusit dostat na řádnou bohoslužbu

slavenou knězem. Ve směrnici Posvátné kongregace pro bohoslužby se k tomuto v kapitole 3, bodu 21 uvádí, že: „*Je třeba, aby věřící jasně chápali, že toto slavení neděle má jen náhradní ráz, že je nelze považovat za nejvhodnější řešení těžkostí, anebo za ústupek jejich pohodlí. Shromáždění tohoto druhu se nikdy nemohou konat na místech, kde byla večer předešlého dne sloužena mše svatá, třeba i v jiném jazyce. Není vhodné, aby se takové shromáždění opakovalo.*“²¹

Je tudíž patrné, že ŘKC považuje mši, která neobsahuje večeri Páně, za neplnohodnotnou. Přesto však tato možnost existuje a je pro ni vytvořen i liturgický text. A na jeho náležitosti se nyní podívám blíže.

3.1.2 Obřad pro slavení ve společenství

Obřad bohoslužby slova se v ŘKC odlišuje i dle toho, zda ho slaví jáhen či jiný určený laik. V této práci se budu zabývat obřadem slaveným jáhnem. Kompletní text římskokatolické bohoslužby slova je k dispozici na webových stránkách uvedených v komentářích.²² V rozboru této i dalších liturgií se nebudu věnovat konkrétním používaným frázím a textům, ale zaměřím se na jednotlivé části obřadu. A to i z toho důvodu, že u řady jednotlivých prvků liturgie je možno použít několik různých variant textu.

Před samotným textem liturgie je uvedeno, že se má vyčkat, až se věřící shromáždí a usadí do lavic. Doporučuje se také začít zpěvem. Samotná liturgie pak začíná přivítáním a pozdravem věřících. Liturgie je koncipována jako responsivní, takže i věřící zdraví jáhna. Následuje výzva ke kajícímu doznání hříchů, po něm je chvíle ticha, ve které mají věřící zpytovat svědomí. Poté sbor společně vyzná hříchů. Po společném vyznání hříchů předsedající pronese modlitbu.

Po modlitbě jsou čteny příslušné biblické texty. Jáhen si nesmí texty sám vybrat, ale musí být čteny texty, které připadají na danou neděli dle lekcionáře. Na tyto texty předsedající pronese náležitou homilii či přečte text připravený knězem. Kázání však není povinné. V samotném liturgickém textu je pouze zmíněno, že je-li to vhodné, tak jáhen může daný biblický text vyložit. Po kázání jsou pronášeny přímluvné modlitby, kdy je zdůrazněno, že nemají být opomenuty přímluvy za biskupa, faráře a hojnost duchovního povolání. Na přímluvy se plynule navazuje díkyčiněním (chválami). To může mít podobu

²¹Směrnice posvátné Kongregace pro bohoslužbu pro slavení neděle bez kněze [online]. [cit. 2022-07-23]. Dostupné z: http://klimes.mysteria.cz/clanky/teologie/slaveni_bohoslužby_za_nepřítomnosti_kneze.pdf

²²Směrnice posvátné Kongregace pro bohoslužbu pro slavení neděle bez kněze [online]. [cit. 2022-07-23]. Dostupné z: http://klimes.mysteria.cz/clanky/teologie/slaveni_bohoslužby_za_nepřítomnosti_kneze.pdf

Mariina či Zachariášova chvalozpěvu, rezponziálního žalmu či jiného doporučeného textu.

Dále liturgie pokračuje částí týkající se přijímání. Jsou vynechány části související s proměňováním a věřící přijímají hostie, které byly proměněny již dříve knězem. Pro potřeby této práce je nutné poznamenat, že v této části se nachází modlitba Páně.

Po skončení přijímání již následují závěrečné obřady. Jedná se o požehnání věřícím a jejich vyslání na cestu. To je doprovázeno opět vzájemným pozdravem. Následuje úklona předsedajícího před oltářem a jeho odchod. Čímž je obřad ukončen.

3.1.3 Zhodnocení

Bohoslužba slova sloužená jáhnem či určeným laikem v ŘKC je specifická tím, že obsahuje část spojenou s přijímáním večeře Páně. Pokud od tohoto odhlédneme, tak liturgie ničím zvláštním nevybočuje a má standardní charakter a prvky: shromáždění obce, pozdravení, vyznání hříchů, modlitba, čtení biblických textů, homilie, přimluvy, modlitba Páně, požehnání s vysláním na cestu. Jediné, co dle mého soudu v této liturgii chybí, je společné vyznání víry.

Člověk vedoucí bohoslužbu slova v ŘKC má poměrně značnou volnost. Je to dáno tím, že u všech částí má vždy několik alternativních textů a může si z nich volit. Doprovodné texty tuto volnost a svobodu ještě umocňují, neboť se v něm často nachází formulace typu: je-li to vhodné, může, je možné atd. To se týká především homilie, kdy obřad může proběhnout bez výkladů čtených textů, které je v tom případě zřejmě nahrazeno chvílí ticha k zamyšlení. A dále pak písní. Zpěv písní není v celé liturgii nikde striktně uveden a je-li zmíněn, je to vždy v podmiňovacím tvaru. Je zřejmě na zvážení předsedajícího, aby náležitě ohodnotil své pěvecké schopnosti a podle toho se přizpůsobil.

3.2 Českobratrská církev evangelická

Českobratrská církev evangelická (dále jen ČCE) je dle počtu věřících třetí největší, a zároveň největší protestantská, církev v České republice dle posledního sčítání lidu z roku 2021. Kdy se k ní přihlásilo více než 30 tisíc věřících.²³

Ve svých teologických důrazech navazuje jak na německou reformaci, kdy je však poměrně těžké ji striktně zařadit k lutherské či reformované tradici. Dále pak na českou

²³ Český statistický úřad. Náboženská víra - Sčítání 2021. *Náboženská víra* [online]. [cit. 2022-07-23]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/scitani2021/nabozenska-vira>

reformaci s výrazným důrazem na památku původní Jednoty bratrské. ČCE je také ovlivněna specifickými aspekty pronikání a usazování protestantských církví na české území. Toto vše, a celá řada dalších faktorů, utváří současnou podobu této církve. Toto široké spektrum zakomponovaných vlivů se pochopitelně odrazilo i v její liturgické tvorbě a praxi.

3.2.1 Vývoj a podoba bohoslužebné praxe ČCE

Slavení bohoslužeb se v ČCE řídí Agendou ČCE. Ta byla v současné podobě schválena a vydána roku 1983. Nejedná se však pro sbory o závazných dokument, dle kterého by při slavení bohoslužby musely postupovat. Jedná se spíše o doporučení a nabídku vzorových textů.

Agenda obsahuje nástin vývoje bohoslužebného řádu, objasnění a zdůvodnění užití jednotlivých liturgických prvků atd. Ve své druhé části pak obsahuje převážně jisté kostry bohoslužebných pořádků pro jednotlivé týdny církevního roku, doporučené texty a návrh některých modliteb. Konkrétní podoba bohoslužebného obřadu je pak uvedena v tzv. formulářích.

Vzhledem k výše zmíněnému velkému počtu vlivů, které působily (a působí) na ČCE nemá tato církev jednu ustálenou podobu slavení bohoslužby. Ale má celkem 4 různé formuláře s předepsanou podobou slavení (A až D). Kdy formulář A vychází z tradic Jednoty bratrské a falcké agendy. Formulář B se svou podobou blíží podobě bohoslužby, která je slavena v reformovaných církvích vycházejících ze švýcarské reformace. Naopak německé lutherské tradici se nejvíce blíží bohoslužebný pořádek dle formuláře C. Formulář D pak navazuje jak na lutherskou, tak starokřesťanskou tradici.

Každý sbor má možnost volby, dle kterého formuláře se v něm bude bohoslužba sloužit. A byť ČCE v současné době vytváří novou agendu, nelze očekávat, že by byla podoba bohoslužeb sjednocena a tato možnost volby zanikla. Tato variabilita bohoslužebného slavení je v současné agendě zdůvodněna i odkazem na novozákonní praxi, kdy v prvotní církvi neměly bohoslužby také pevně ustálenou strukturu.

Sbory, které se rozhodly pro jeden z výše uvedených formulářů se jim nemusí řídit po celou dobu. Ale mohou ho v průběhu roku příležitostně obměňovat, případně slavit každý rok dle jiného formuláře. Nedoporučuje se však kombinovat během slavení části z různých formulářů. *„V případě, že by se některá staršovstva rozhodla spojovat jednotlivé prvky různých formulářů, necht' se to děje s pozorným přihlédnutím k pokynům direktoria*

*(úvodního vysvětlení) a s vědomím, že každý zde uvedený bohoslužebný pořádek představuje organický celek. Liturgická svoboda totiž neznamená neodpovědnost a lehkomyšlnost, jako by pořad bohoslužeb nepodléhal žádným pravidlům.*²⁴

Jednotlivé formuláře se od sebe také odlišují dle toho, zda jsou či nejsou určeny pro bohoslužbu se slavením večeře Páně. V ČCE není vysluhování této svátosti pravidlem a jeho četnost je proměnlivá sbor od sboru. Kdy minimální četnost slavení je stanovena na 7x v roce. A to hlavně během významných křesťanských svátků – Velikonoce, Letnice, Vánoce. Horní hranice pro slavení není stanovena. Mohou tak být sbory, kde se tato svátost vysluhuje pravidelně každý týden. Každopádně je však patrná tendence pro častější vysluhování této svátosti. Zmiňuje to již současná agenda a lze předpokládat, že důraz na to bude dávat i ta nově vytvářená.

Podmínkou slavení bohoslužby v ČCE je aktivní účast celého společenství. Nejedná se o něco, co by činil duchovní, ale má se aktivně zapojit celý sbor. A to jak čtením z Písma, modlitbami, zpěvem, tak dalšími vhodnými činnostmi. Kdy zpěv písní nemá pouze formu kulturní vložky, ale písně svým obsahem, jsou-li správně vybrány, vhodně doplňují hlásané Boží slovo.

Základní kostra bohoslužebného shromáždění je v agendě specifikována následovně: „*vstup a vzývání (adorace), služba Slova, svátost, přímlybné obecenství, propuštění.*“²⁵ V následující kapitole rozeberu tuto základní kostru podrobněji, a to dle formuláře A pro slavení bohoslužby bez večeře Páně.

3.2.2 Bohoslužebné slavení dle formuláře A

Zde se zaměříme na konkrétní podobu slavení bohoslužby v ČCE dle formuláře A2 (A2 značí verzi bez svátosti večeře Páně). Pro tento formulář jsem se rozhodl z toho důvodu, že, dle vyjádření na nezávislém evangelickém portále www.evangnet.cz, se jedná o nejpoužívanější podobu slavení.²⁶ Ostatní formuláře jsou používány spíše doplňkově či sbory se specifickým historickým vývojem. Byť jsem toto tvrzení nijak neověřoval, tak

24Bohoslužby : bohoslužebné formuláře. Agenda ČCE (1983). *Interní stránky Českobratrské církve evangelické* [online]. [cit. 2022-07-23]. Dostupné z: <https://ustredicce.e-cirkev.cz/dokumenty-temata/bohosluzby/>

25Bohoslužby : bohoslužebné formuláře. Agenda ČCE (1983). *Interní stránky Českobratrské církve evangelické* [online]. [cit. 2022-07-23]. Dostupné z: <https://ustredicce.e-cirkev.cz/dokumenty-temata/bohosluzby/>

26Poradní odbor liturgický SR ČCE. Vysvětlení k pracovnímu návrhu nových bohoslužebných formulářů. *Evangnet: nezávislý evangelický portál* [online]. [cit. 2022-07-23]. Dostupné z: https://www.evangnet.cz/liturgie:formulare09_vysvetleni

předpokládám, že se zakládá na pravdě. Logicky by tomu odpovídalo i to, že jako A (první) se označí to nejdůležitější a nejužívanější.

Základní podoba bohoslužby, jak je uvedena na webových stránkách ČCE, je následující²⁷: *Úvodní část* (vstupní hudba, otevření, pozdrav, vstupní slovo, píseň, úvodní modlitba a mezizpěv), *Služba Slova* (1. čtení, píseň, 2. čtení, kázání, modlitba po kázání, vyznání vin, slovo milosti, píseň), *Přímluvné obecnství* (sborová oznámení a ohlášení, přímluvná modlitba, modlitba Páně, sbírka, píseň), *Závěrečná část* (poslání, požehnání, píseň, závěrečná hudba). Nyní se na jednotlivé části podíváme podrobněji.

Úvodní část bohoslužby v ničem nevybočuje oproti praxi ostatních církví a mohla by být v této základní kostře užita takřka v jakémkoliv křesťanském sboru. Předsedající přichází za zvuku hudby k oltáři, kde přečte úvodní biblický verš. Následně se pozdraví se shromážděnou obcí. Následuje zahajovací píseň, modlitba a další píseň, ideálně zpívaná sborem jako přechod mezi jednotlivými částmi bohoslužby.

Následuje část nazvaná Služba Slova. Ta se skládá ze dvou biblických čtení, které od sebe odděluje píseň. Po druhém čtení následuje homilie zakončená modlitbou. Poté obec sborově vyzná své viny a hříchy. Po tomto vyznání vin následuje vhodný biblický text, který věřící ubezpečuje o Boží lásce a milosti (slovo milosti). Celá část je zakončena písní. Zde jsou již patrná některá specifika liturgické tradice ČCE. A to jak v užitých prvcích, tak jejich uspořádání. Z kazatelského hlediska může být poměrně zajímavé umístění vyznání vin těsně za kázání. Zkušený kazatel s tím tak může pracovat při přípravě svého proslovu.

Část Přímluvné obecnství se skládá ze sborových oznámení a ohlášek. Následují přímluvné modlitby, zakončené modlitbou Páně. Proběhne také sborová sbírka a opět se končí zpěvem písní. I v této části vidíme řadu specifík. Jedním z nich je poměrně brzké zakomponování ohlášek a oznámení. I to však může mít své opodstatnění. Obzvláště jeho umístění před přímluvné modlitby. Neboť ohlášené chystané aktivity tak do nich mohou být rovnou zahrnuty.

Závěrečná část, stejně jako úvodní, je opět takřka univerzálním zakončením křesťanské bohoslužby. Obsahuje poslání věřících do světa, aby svědčili o své víře a o Bohu. Dále pak udělení požehnání na tuto cestu, závěrečnou píseň a hudbu, při které předsedající odchází od stolu Páně.

²⁷Pořad bohoslužeb A2. *Evangnet: nezávislý evangelický portál* [online]. [cit. 2022-07-23]. Dostupné z: https://www.evangelnet.cz/liturgie:formular_A2

3.2.3 Zhodnocení

Slavení bohoslužby ČCE dle formuláře A2 ničím významně nevybočuje z tradiční představy o křesťanské mši. Všechny užití prvky jsou běžně užívány i ostatními církvemi. Odchylky tak je nutno hledat především v nepoužitých liturgických prvcích a v uspořádání těch užitých.

Co se týká prvků, které nejsou v tomto liturgickém útvaru použity, tak z těch významnějších lze uvést asi pouze vyznání víry. To je užito v plné verzi bohoslužebného obřadu, který obsahuje i svátost večeře Páně. Není však součástí činností spojených s danou svátostí, ale je zahrnuto do části Služba Slova. Vsunuto je mezi Slovo milosti a závěrečnou píseň. Otázkou tak zůstává, proč bylo v bohoslužbě slova vynecháno. Vzhledem k již výše zmíněné jisté liturgické svobodě duchovních ČCE by jistě nebyl problém, aby si někdo z nich vyznání víry do obřadu zakomponoval.

Pravidelný účastník bohoslužeb v rámci CČSH by ještě mohl zaznamenat, že u ČCE nejsou zařazeny do bohoslužby blahoslavenství. Nejedná se však o nic výjimečného. Neboť blahoslavenství nejsou pravidelnou součástí obřadů ani u jiných církví. A z toho, že se staly nedílnou součástí hlavního liturgického textu CČSH nelze odvozovat, že by měly být běžně užívány i jinými církvemi.

Co se týče uspořádání jednotlivých prvků do celku, tak zde nelze zcela určit, co je vhodnější. Vychází to především z tradice daných církví. Některé věci jsou samozřejmě dané ze samotné jejich podstaty. Tak např. pozdravy se nacházejí na začátku a konci bohoslužby. Kázání nemůže předcházet čtení biblických textů atd. Většina prvků je však zcela variabilní. Což vidíme třeba i u ČCE.

Z pohledu věřících ČCSH či ŘKC je tak již zmiňované vyznání vin netypicky vloženo až za kázání. Stejně tak bylo zmíněno pořadí ohlášek. Jistě by šly najít i další drobné odchylky. Na druhou stranu může mít umístění daných prvků právě na tato místa své výhody, jak jsem to zmiňoval přímo u rozboru jednotlivých prvků liturgie v předchozí kapitole.

Z mého osobního pohledu by bylo vhodné přesunout některý liturgický prvek z druhé části liturgie před kázání. Při pobožnosti slova je totiž vyvrcholením celého obřadu právě homilie. A domnívám se, že po ní by se již mělo směřovat spíše k závěrečným prvkům. Navíc, pokud by se některý prvek vhodně přesunul mezi čtené biblické texty, mohlo by dojít k jejich výraznějšímu oddělení. Nyní jsou odděleny pouze písní.

Ale jak jsem již psal, přesné pořadí liturgických prvků není mezi jednotlivými církvemi ustáleno a vychází tak z tradice každé církve. Členům ČCE by tak naopak jistě přišlo zvláštní uspořádání některých prvků v liturgii CČSH.

3.3 Církev bratrská

Církev bratrská (dále jen CB) se ve své historii odkazuje do polovina 19. století a misijního působení reformovaných církví na našem území. Na reformované církve se také odvolává ve svém učení. *Církev bratrská navazuje na tradici svobodných reformovaných církví a je ve svém vývoji ovlivněna dědictvím bratrské reformace, probuzeneckých hnutí a soudobým evangelikálním hnutím.*²⁸

Při sčítání lidu v roce 2021 se k ní přihlásilo téměř 11 tisíc obyvatel. Což z ní činí pátou největší křesťanskou církev na našem území (šestou, budeme-li mezi křesťanské církve počítat i Svědky Jehovovi).

3.3.1 Liturgická praxe Církve bratrské

Liturgická praxe CB dává kazatelům a duchovním poměrně velkou volnost. Ta však zřejmě vedla k nevhodnému sloužení bohoslužeb v některých sborech, a proto byla církvi vytvořena základní kostra pro sloužení bohoslužby. O tom svědčí následující slova z Agendy CB: „*Církev bratrská měla od svých počátků velmi volnou liturgii. To jí i dnes dává potřebnou flexibilitu a variabilitu v bohoslužbě. Je zde ale jedno velké nebezpečí. Svoboda v bohoslužbě se snadno může měnit ve svévoli a snaha vyjít vstříc soudobému posluchači nás může otevřít duchu doby a postupně tlačit mimo biblické základy a tradici otců.*“²⁹

Základní kostra liturgie pro CB je uvedena v Bohoslužebné agendě CB a doprovodných formulářích. Formuláře jsou však odlišného charakteru než u ČCE. Neobsahují konkrétní liturgii, ale texty a sliby pro svátosti a mimořádné události – sliby křestní, sliby při vstupu do sboru, při ustanovení rady starších, katechety atd. Případně texty pro ustanovení svátosti večere Páně.

Kostra liturgie CB je uvedena v Bohoslužebné agendě CB, v její 1. části – Bohoslužebném řádu, kapitole 8) Jednotlivé části bohoslužby. Zde jsou uvedeny části

²⁸Církev bratrská. *Dokumenty Církve bratrské* [online]. [cit. 2022-07-23]. Dostupné z: <https://portal.cb.cz/download/7854/Agenda.pdf>

²⁹Církev bratrská. *Dokumenty Církve bratrské* [online]. [cit. 2022-07-23]. Dostupné z: <https://portal.cb.cz/download/7854/Agenda.pdf>

bohoslužby, neobsahují však konkrétní texty, které by měl přednášející a sbor recitovat či zpívat. Příklady doporučených textů jsou uvedeny ve formuláři. CB tak svým způsobem ponechává předsedajícím svobodu v tom, co a jak budou při bohoslužbě říkat. Koriguje je ale v celkové podobě bohoslužby.

Pokud mluvím o struktuře či kostře bohoslužby CB, tak je nutno tento termín trochu vysvětlit. Agenda CB spíše uvádí, jaké prvky by bohoslužba měla obsahovat. Zdůvodňuje jejich užití na základě biblických textů či reformační tradice a uvádí jejich vhodné umístění. To, zda bude skutečně při bohoslužbě daný prvek zařazen, a případně kde, je na vůli předsedajícího. Dokládají to i online bohoslužby CB ze sboru v České Třebové, které jsem shlédl. V nich je možné dohledat některé drobné odchylky a specifika. Ty však nejsou nijak výrazné, a navíc mohou být dány specifickostí online bohoslužeb.

Nyní blíže k jednotlivým uvedeným částem. Bohoslužba začíná introitem – vstupním biblickým textem, na kterou navazuje pozdrav. Při online bohoslužbě byla posloupnost obrácená. Nejdříve pozdrav a až poté úvodní biblický verš, na který navázala úvodní modlitba vycházející a odkazující se k danému verši.

Dále Agenda uvádí čtení biblického textu (bod 3) a homilie (bod 9). Byť jsou tyto body ve výčtu prvků bohoslužby poměrně daleko od sebe, je zřejmé, že na sebe navazují. Čtení biblických textů je uvedeno hned na začátku z toho důvodu, že je jím míněno i čtení jednotlivých biblických veršů v rámci bohoslužby. Na čtení z Písma a jeho následný výklad je v CB kladen velký důraz. Agenda se zde odvolává na reformační tradici a Lutherovo heslo *sola scriptura*. Dále pak na vybrané novozákonní verše (Skutky 6, 4; Řím. 10, 14). Při výběru textů pro neděli se sbory většinou nedrží ekumenického lekcionáře, ale poměrně časté je čtení Bible či vybraných biblických knih na pokračování (*lectio continua*). Zde se CB odvolává opět na reformační tradici a na praxi ranné církve. Tento způsob čtení je praktikován i ve zmíněném českotřebovském sboru.

V liturgii by také nemělo být vynecháno vyznání hříchů a prosba o smilování. Tato část má být nedílně spjata s následujícím zpěvem chval. Neboť „*teprve s očištěným svědomím je člověk způsobilý oslavovat Boží dobrotu a majestát.*“³⁰ Pro potřeby chval se užívají jak písně ze zpěvníku, tak i jiné vhodné písně.

Další nedílnou součástí bohoslužby CB jsou modlitby. Ty prostupují celou bohoslužbu a přednáší je jak předsedající, tak je i vyhrazen prostor pro modlitby pronášené věřícími. Konkrétním typem modliteb, který je speciálně uveden, jsou přímlybné modlitby. A právě u nich je zdůrazněna možnost zapojení věřících.

³⁰Církev bratrská. *Dokumenty Církve bratrské* [online]. [cit. 2022-07-23]. Dostupné z: <https://portal.cb.cz/download/7854/Agenda.pdf>

Bohoslužba CB je prostoupena zpěvem písní. Ten není vázán pouze na zpěvník, ale lze využít i jakékoliv jiné vhodné písně. K hudebnímu doprovodu bývají využívány různé hudební nástroje. A není ani výjimkou, že existují sborové kapely, které při bohoslužbách hrají.

Součástí slavení bohoslužeb v CB je také vyznání víry. K tomu se doporučuje vyznávat Apoštolské či Nikajsko-cařihradské krédo. Tato univerzální křesťanská kréda tak propojuje sbory CB s ostatními křesťanskými církvemi. Vzhledem k poměrně velké liturgické volnosti v CB jsou však i jiné možnosti vyznání. „*Křesťanský kancionál CB obsahuje některá zpívaná vyznání, která je možné při bohoslužbě použít jako krédo.*“³¹

Mezi prvky liturgie jsou zmíněny i sborová oznámení a sborová sbírka. Méně typickým prvkem pak jsou osobní svědectví víry. V průběhu bohoslužby by měli věřící dostat prostor, aby stručně seznámili sbor se svou osobní zkušeností s Bohem či nějakým silným duchovním prožitkem.

Bohoslužba CB má také obsahovat standardní liturgické prvky týkající se jejího zakončení. Jedná se o vyslání a požehnání. To je vhodné provést či alespoň uvést vhodným biblickým textem.

Agenda dále zmiňuje prvky týkající se svátostí ustanovených Ježíšem Kristem. Těmi se rozumí večeře Páně a křest. Tyto liturgické části zde, vzhledem k zaměření této práce, zmiňovat nebudu.

3.3.2 Zhodnocení liturgie CB

Zhodnocení liturgie Církve bratrské je složitější než u předchozích církví, a to hlavně kvůli velké liturgické svobodě dané předsedajícím. Bohoslužebný řád pouze vyjmenovává prvky, které by měla bohoslužba obsahovat a uvádí jejich vhodné užití. Jedná se však o doporučení a předsedající si je může sám vhodně upravovat a kombinovat. Z tohoto hlediska mohou být ve slavení mši v jednotlivých sborech značné odchylky.

Lze také konstatovat, že co se týče doporučených liturgických prvků, které by měla bohoslužba obsahovat, tak se jejich složení nijak výrazně neodlišuje od toho, jak své obřady konají jiné křesťanské církve. Je pouze patrný velký důraz na Písmo a zapojení celého shromážděného sboru.

31 Církev bratrská. *Dokumenty Církve bratrské* [online]. [cit. 2022-07-23]. Dostupné z: <https://portal.cb.cz/download/7854/Agenda.pdf>

Důraz na Písmo svaté je dán, kromě čtení biblického textu pro homilii, především větším počtem biblických veršů, kterými je bohoslužba prostoupena a které jsou často užity i jako modlitby, výzvy k doznání hříchů, požehnání atd.

Snaha o větší zapojení věřících je pak dána, kromě tradičního zpěvu písní, také tím, že věřící mohou, kromě přímluvných modliteb, říkat i další modlitby, případně svá osobní svědectví o Božím působení v jejich životě. A byť je v Agendě CB stanoveno, že bohoslužbu nelze slavit bez účasti pověřeného duchovního, tak je snaha, aby se nejednalo o úkon jednoho člověka s přihlížejícím sborem, ale slavnost celého sboru.

4. Prvky pobožnosti slova

Byť to nebývá často zdůrazňováno, tak základním předpokladem každého slavení bohoslužby je shromáždění věřících. Pokud k němu nedojde, nelze bohoslužbu slavit. Jinak řečeno, předsedající k sobě potřebuje alespoň jednoho věřícího, se kterým bude pobožnost slavit. Aby se tak naplnila slova Písma: „*Neboť kde jsou dva nebo tři shromážděni ve jménu mém, tam jsem já uprostřed nich.*“³² Zde dodám z vlastní zkušenosti, že se mi opravdu dvakrát stalo, že jsem přišel do sboru CČSH na nedělní mši a byli jsme tam s paní farářkou sami dva. I přesto paní farářka mši sloužila. Při následném rozhovoru mi sdělila, že se jí i párkrát stalo, že nedošel nikdo a v takovém případě šla domů. Bohoslužba se neslavila, neboť ji neměla s kým slavit.

V konkrétních liturgických textech také většinou není zmíněno, že předsedající musí na začátku bohoslužby přijít k oltáři, před shromážděnou obec. A po jejím konci také odejít, čímž je bohoslužba oficiálně ukončena. Tento příchod a odchod by měl zachovávat a podtrhovat význam, za kterým se obec shromáždila. Čímž je oslava Boha. Příchod i odchod je vhodné spojit s úklonou před oltářem, stolem Páně.

Je-li tedy náboženská obec shromážděna a předsedající přišel před věřící, je nutné určit, co by mělo společné oslavování Boha obsahovat, abychom ho mohli opravdu nazvat křesťanskou bohoslužbou. Výše v textu, při rozboru bohoslužeb slova u vybraných církví a jednotlivých liturgických textů CČSH, jsme viděli, že se jednotlivé liturgie od sebe v řadě prvků liší. Některé jsou košatější, některé strohé. Některé obsahují vše, na co si člověk vzpomene, jiné jen vybrané části. Co by tedy měla liturgie obsahovat vždy a bez kterých částí se naopak obejde?

³² Mt 18/20. Ve Farského liturgii mírně odlišná citace (zřejmě upraven kralický překlad): „Kdekoliv shromáždí se dva nebo tři, ve jménu mém, tam já, tam já jsem vprostřed nich.“

4.1 Společné (ekumenické) prvky pobožnosti slova

Každý prvek bohoslužby, který je v liturgii použitý, by měl mít své teologické, historické či ekumenické zdůvodnění. Já si v tomto hledisku trochu usnadním práci. Kdy, vzhledem k tomu, že jsem výše popisoval liturgie velkých tradičních církví, budu předpokládat, že teologové a představitelé těchto církví, kteří dané liturgické texty vytvářeli a schvalovali, provedli, předtím, než daný prvek použili, náležité teologické a historické zdůvodnění. Já se zde tak zaměřím především na ekumenický pohled. Kdy se zaměřím na ty prvky, které jsou společné co největšímu počtu rozebíraných liturgií. Na základě toho budu předpokládat, že se z ekumenického hlediska jedná o významnější liturgické prvky než ty, které se objevují pouze u některých církví.

4.1.1 Pozdravy a požehnání

Všechny liturgie, které zde byly představeny, byly orámovány úvodními a závěrečnými pozdravy. Kdy závěrečný pozdrav byl spojen s požehnáním. Toto ve své podstatě není nic specifického. Neboť v každém společenství, nejen křesťanském, se lidé při setkání navzájem zdraví. Stejně tak se zdraví, když se loučí a často si navzájem něco přejí (opětovné brzké shledání, pevné zdraví, posílají pozdravy blízkým atd.). Toto orámování tedy nemusíme vnímat jako něco specifického pro křesťanskou liturgii. Specifická může být spíše forma provedení (apoštolský pozdrav, vyslání ve jménu Ježíše Krista, používaná gesta – znamení kříže, rozpažené ruce atd.). Úvodní pozdrav a závěrečné pozdravení s požehnáním a vysláním na cestu tak jsou prvním a posledním prvkem každé liturgie.

A byť v Bibli nemáme zmínku o tom, že by se při slavení bohoslužby sbor zdravil, lze toto předpokládat. Ze začátku to třeba nemuselo být součástí samotného obřadu, ale jednalo se o standardní pozdravení lidí, kteří se znali a sešli na jednom místě. Lze však také předpokládat, že tyto, dnes bychom řekli formální pozdravy, měly v dané době mnohem větší význam. Svědčí o tom i krásné a rozsáhlé úvodní a závěrečné pozdravy v dopisech apoštola Pavla. Ty svědčí o tom, že pozdravy měly mezi křesťany vždy své významné místo.

4.1.2 Čtení biblického textu a jeho výklad

Dalším nezbytným prvkem bohoslužby slova je čtení alespoň jednoho biblického textu. Při pravidelném nedělním shromáždění by se měl ideálně číst text příslušející na daný den dle bohoslužebných knih CČSH. Ty vychází, a co se týče přiřazení biblických textů k jednotlivým týdnům, tak odpovídají ekumenickým lekcionářům. Užívání příslušných textů uvedených v bohoslužebných knihách napomáhá vytvářet církevní jednotu a sounáležitost. Kdy věřící vědí, že stejné texty se čtou a vykládají i v ostatních náboženských obcích. V případě mimořádného sloužení pobožnosti lze, a je také vhodné, využít libovolný biblický text hodící se pro danou situaci. To je již na zvážení a zodpovědnosti předsedajícího.

Z rozebraných liturgických textů je patrné, že pro pobožnost je teoreticky dostačující jeden biblický text. V běžné bohoslužebné praxi se však u většiny církví čte více textů. Zpravidla tři – starozákonní, epištolní a evangelijní. Větší počet biblických čtení má jednak pedagogický účinek. Kdy jsou účastníci bohoslužeb seznamováni s jednotlivými částmi Písem. Dále má i úkol věroučný a katechumenický. Kdy výklad čtených částí Písma by měl u posluchačů probouzet a prohlubovat víru.

Tím se dostáváme k dalšímu nezbytnému budou bohoslužby slova a tím je výklad čtených textů. Úmyslně jsem zde u slova text použil množné číslo. Neboť biblické texty jsou do lekcionáře často vybrány tak, aby na sebe vzájemně navazovaly a doplňovaly se. Proto, pokud to inspirace a schopnosti předsedajícího dovolí, je dobré čtené texty v proslovu propojit. O tom se také zmiňuje v úvodu první bohoslužebné knihy CČSH patriarcha církve Mgr. Tomáš Butta: *„Ekumenický lekcionář obsahuje zpravidla delší evangelijní texty, které jsou spojením dvou i více perikop. Zde má kazatel možnost kázat jen na určitou část textu nebo na jednotlivý verš, avšak v kontextu celkového poselství kapitoly a biblického spisu. V případě tematicky zaměřeného kázání může kazatel sledovat vnitřní myšlenkové souvislosti a propojení textů, neboť zvláště starozákonní texty korespondují přímo nebo nepřímo s textem evangelia.“*³³

Z uvedeného textu patriarchy také vyplývá, že předsedající má volbu v tom, na co bude kázat. Zda na konkrétní text, jeho část či dokonce na konkrétní verš. To závisí čistě na uvážení kázajícího a na tom, co ho z daných textů konkrétně osloví. Pokud se jedná o laického kazatele a měl by problém s výkladem daných biblických textů, lze pro tuto příležitost využít různých předem přichystaných kázání z homiliářů, případně nedělního slova z Českého zápasu.

33BUJNA, Lukáš, Zdeněk KUČERA, Petr ŠANDERA, Zdeněk KOVALČÍK a Tomáš BUTTA, ed. *Bohoslužebná kniha Církve československé husitské: s biblickými čteními podle Ekumenického lekcionáře a Liturgií podle patriarchy Karla Farského*. Praha: Církev československá husitská, 2015. Blahoslav (Církev československá husitská). ISBN 978-80-7000-086-1, str. 4.

To, jak bude ve skutečnosti promluva vypadat, na které z biblických čtení bude, zda bude na celý čtený text či pouze na vybraný verš není nyní až tak důležité. Hlavní je, že při bohoslužbě slova má být čtený text také vyložen. Výklad biblických textů je důležitý také proto, aby se poukázalo, že tyto texty nejsou pouze nějaké příběhy z minulosti, ale že mají svůj význam pro posluchače i v současnosti. Že Boží láska a zaslíbení stále trvají a platí a jsou adresovány i nám.

4.1.3 Modlitby

Dalším nezbytným prvkem každé bohoslužby, bohoslužbu slova z toho nevyjímaje, jsou modlitby. Konkrétní modlitbou, která je uvedena ve všech představených liturgických textech je modlitba Páně neboli Otčenáš. Ta je vkládána do druhé půle liturgie, až za kázání. V případě, že liturgický text obsahuje i svátost večeře Páně, tak je tato modlitba součástí přípravných obřadů. U pobožnosti stojí jako samostatný celek. V obou případech je však zpívána či recitována celým shromážděným sborem.

Dalšími sborovými modlitbami mohou být přímlyvy, chvály, děkovné modlitby či kající modlitba. Kající modlitby a s ní případně spojené vyznání hříchů vedou věřící k zamyšlení nad svým životem, doznání a přiznání svých nedostatků a provinění a jejich předložení Bohu s prosbou o odpuštění. Při přímlyvných modlitbách předkládají věřící své starosti a obavy o sebe, své bližní, církve, zemi či svět Bohu a žádají ho o nápravu daných věcí. Děkovné modlitby mohou tvořit samostatný celek či mohou být připojeny k přímlyvným modlitbám. Někdy mohou být spojeny do jedné modlitby. Jde o různá uvedení modliteb slovy „Děkujeme ti (za ...) a prosíme tě (o ...). U děkovných modliteb se jedná o vzdávání díky za to, co pro nás a tento svět Bůh dělá. Chvály jsou modlitby (často zpívané), kterými lidé oslavují a velebí Boha a vzdávají mu jimi hold. Přímlyvy a chvály jsou vnímány jako sborové modlitby i ve chvíli, kdy je všechny přednáší duchovní. Neboť věřící se k nim připojují aklamací, např. Pane, smiluj se., Prosíme tě vyslyš nás. atd.

Z výše rozebraných liturgických textů je patrné, že ne vždy musí být všechny tyto sborové modlitby zastoupeny. Dokonce lze říci, že je spíše výjimkou, jsou-li zastoupeny všechny. Všem liturgiím byla společná pouze modlitba Páně, Otčenáš. U liturgických textů, které lze vnímat jako texty pro pravidelná sborová shromáždění většinou nechyběla kající modlitba s vyznáním hříchu a přímlyvy. Chvály tak časté nebývají případně bývají součástí sborových přímlyvných modliteb.

Dalšími modlitbami jsou modlitby předsedajícího. Jimi většinou překlenuje a spojuje jednotlivé části liturgie. Mohou to být jak jeho osobní modlitby, tak modlitby významných církevních osobností, předepsané modlitby z bohoslužebných knih či čtení vybraných veršů ze žalmů či jiných biblických knih. Tyto modlitby by neměly být příliš dlouhé a měly by se svým obsahem vztahovat k příslušné části liturgie.

Vzhledem k tomu, že modlitba může být vnímána jako buď osobní, nebo sborová komunikace s Bohem, je pochopitelné, že musí být nedílnou součástí každé bohoslužby. A to bez ohledu na to, zda modlitbou za něco děkujeme, o něco prosíme, vyznáváme jí své hříchy či oslavujeme a vyvyšujeme Boha.

4.1.4 Zpěv písní

V podstatě nezbytnou součástí každé bohoslužby, a to již od počátků církve, je zpěv. Zpívat se mohou liturgické texty – ve většině sborů se např. zpívá celá Farského liturgie, někde i včetně zpívané modlitby Otčenáš. Krom toho se také zpívají vhodné písně. A to buď ze zpěvníků příslušných církví či jiných vhodných zpěvníků.

Výše v textu jsme poukázali na to, že zpěv byl součástí bohoslužebných shromáždění již u prvotní církve, kdy zmínky o zpěvu při bohoslužbě jsou již v novozákonních knihách. Zpěv má při bohoslužbě řadu významů. Kromě toho, že se mohou zpívat modlitby, tak vhodně zvolené písně mohou svými texty být samy o sobě modlitbami, tak i seznámením s biblickými texty a jejich významem.

Společný zpěv také umocňuje pocit sounáležitosti. Kdy, byť každý zpívá sám svým vlastním hlasem, tak se tyto hlasy spojují do jednoho sborového zpěvu. Pavel Filipi také uvádí, že: „*Ve společném zpěvu se místní obec často spojuje s církvemi a tradicemi, jež nejsou její vlastní. Písně, které zpívá, mají nejednou původ vzdálený jak časem, tak místem.*“³⁴ Stejně jako u modlitby Otčenáš tak díky zpěvu písní může docházet k propojení křesťanských sborů napříč církvemi, místem a časem.

Rozsah zpívaných písní ani zpívání liturgie není přesně určeno. Záleží výhradně na předsedajícím, jak je zdatný zpěvák a jaký má vztah ke zpěvu. Někteří duchovní tak zpívají celou liturgii, někteří ji z větší části recitují. Odrecitovat samozřejmě nejdou písně. Zde to méně zdatní zpěváci řeší tím, že si na celou bohoslužbu vystačí s jednou či dvěma písněmi, které rozdělí a vždy zpívají jednotlivé sloky. Toto má své opodstatnění také z časových důvodů. Kdy, je-li to potřeba, tak zkrácením písně lze uspořít trochu času.

³⁴FILIPÍ, Pavel. *Pozvání k oslavě: evangelická liturgika*. Praha: Kalich, 2011. ISBN 978-80-7017-149-3, str. 77.

Pokud se zpívá, ať již píseň či liturgie, tak je vhodné mít hudební doprovod. V náboženských obcích CČSH se standardně hraje na varhany či harmonium, případně duchovní, kteří to umí, hrávají k některým písním (většinou z vytištěných písňových listů) na kytaru. Není však zvykem mít za doprovod jiné hudební nástroje, případně celou kapelu, jak je tomu v některých jiných církvích (např. Církev bratrská a jiné). Poměrně často se naopak stává, že hudební doprovod není žádný a v tu chvíli je na duchovním, aby zpěv písní „táhl“ sám.

Pomocí písní se často propojují a překlenují jednotlivé části liturgie. Jsou-li písně vhodně zvoleny, mohou náležitě doplnit liturgické texty či úryvky z Písma svatého. Pomocí písní a zpěvu se také velmi často pronášejí modlitby chval.

Byť jsou v současné době liturgické texty všech církví responzionální, tak zpěv písní napomáhá ještě více zapojit věřící do bohoslužby. Při bohoslužbách pro rodiny s dětmi v náboženské obci Praha Krč se např. praktikuje, že se před mší rozdají dětem jednoduché hudební nástroje (dřívka, triangl atd.) a ti na ně (neuměle) při zpěvu hrají. Tato činnost dokáže, především malé děti, zapojit do bohoslužby a mají pocit, že jsou součástí společenství. Samozřejmě tato aktivita vyžaduje toleranci dospělých, kteří musí akceptovat, že jsou na bohoslužbě určené dětem.

Zpěv a hudba je v rámci bohoslužby také kulturní prvek, který napomáhá k hlubšímu duchovnímu prožitku věřících. Může napomáhat k jistému uvolnění a navození vhodné atmosféry pro duchovní činnost. Na druhou stranu bych tu však zmínil jistý protipól vůči zpěvu a hudbě a tím je ticho. I to může napomoci k vhodnému duchovnímu rozpoložení. Minimálně při vyznání hříchů a po proneseném kázání by měl přednášející poskytnout věřícím chvíli ticha, aby mohli zpytovat svědomí, vstřebat obsah kázání či pronést (v duchu) své vlastní modlitby. Bohužel velká část předsedajících s faktorem ticha nijak npracuje. Případně ho vynechávají z důvodu ušetření času – aby se vešli do délky, na jakou jsou věřící zvyklí.

Ticho tak je spolu s hudbou a zpěvem nedílnou součástí každé bohoslužby. Rozsah využití těchto faktorů však je plně v režii předsedajícího a vychází z jeho schopností a dovedností (v případě zpěvu) či citu pro situaci (v případě ticha).

4.1.5 Význam a užití ekumenických prvků liturgie

Výše uvedené prvky či části bohoslužby, které považuji za její nutnou součást, se samozřejmě používají i při jiných příležitostech, než je bohoslužba. Naprostá většina

věřících se modlí či si zpívá. Pokud se oprostíme od osobní zbožnosti jednotlivce, tak i při různých jiných, než bohoslužebných setkáních obce se tyto prvky mohou uplatňovat. Např. při setkání scholy či pěveckého sboru se členové určitě pozdraví, může zaznít nějaká úvodní modlitba a následně se zpívají písně, případně i chvály. Stejně tak existují různé modlitební uskupení a další, nejen duchovní aktivity při jednotlivých sborech, při jejichž činnosti jsou některé prvky využity.

Můžeme se však setkat i se situací, kdy jsou užity všechny uvedené prvky při jednom setkání. Příkladem mohou být třeba biblické hodiny. Jako konkrétní příklad uvedu biblické hodiny ve sboru CČSH v České Třebové, vedené jáhnem Alešem Tomanem. Tyto hodiny většinou začínají úvodní modlitbou a zpěvem písně. Písní se také (pokud se pro všeobecnou diskuzi na zpěv nezapomene) končí. Po modlitbě a písni následuje přečtení konkrétního biblického textu, který je následně vykládán a diskutován. To, že je výklad formou diskuze neubírá na jeho významu oproti standardnímu kázání. Naopak to klade o to větší nároky na přednášejícího a členům obce to usnadní porozumění danému textu. Neboť se mohou doptat na věci, které jim nejsou zcela jasné nebo kterým nerozumí. Navíc z historie je doloženo, že homilie často mívaly skutečně formu spíše dialogu než monologu. Dnes se, dle mé zkušenosti, této formy využívá především u kázání pro děti, kdy je výklad doplněn různými otázkami, na které přítomné děti odpovídají.

Na příkladu biblických hodin je vidět, že všechny povinné prvky liturgie mohou být použity společně v jednom celku i mimo rámec pravidelné nedělní či mimořádné sváteční či jiné bohoslužby. Vzniká tak otázka, zda, jsou-li všechny tyto prvky použity, se vždy jedná o bohoslužbu, či zda skutečná bohoslužba je něčím výjimečná.

Narážíme zde na otázku, co si vlastně pod pojmem bohoslužba představit. V nejširším slova smyslu se pod pojmem bohoslužba může skrývat jakékoliv setkání věřících, které se shromáždilo za účelem vykonání nějaké Bohu libé činnosti. Bohoslužbou tak v tomto případě může být již zmíněné setkání sborového pěveckého spolku, modlitebního společenství, ale třeba i setkání věřících za účelem shrabání listí a zkrášlení okolí sboru.

Užší smysl, a pro většinu lidí hlavní význam slova bohoslužba, je dán shromážděním věřících za účelem vykonání náboženských obřadů dle předepsaného řádu a liturgie. Z pohledu věřícího tak může jít o stejnou činnost jako při biblické hodině, je jí však přiřkládán jiný význam a důraz. Dovolil bych si to přirovnat ke štědrovečerní večeři. Kdy nejde o nic jiného, než co každá rodina dělá takřka denně. Shromáždí se u jednoho stolu ke společnému jídlu. Přesto je štědrovečerní večeře událost, která má pro lidi jiný,

mimořádný význam. A to nejen kvůli tomu, že je stůl slavnostně prostřen a podávají se ne zcela běžná jídla. Tato specifická štedrovečerní večeře je dána především významem, který ji sami účastníci připisují.

Je tak patrné, že samotné užití povinných prvků liturgie ještě není podmínkou k tomu, abychom mohli mluvit o bohoslužbě v jejím užším smyslu slova. Tu utváří i význam, který ji věřící přikládají a jistá oddělenost od běžného života. S tím, že slovo oddělenost je zde vnímána ve smyslu svatosti. Neboť „slovo „svatý“ v hebrejštině zřejmě původně znamenalo oddělený nebo jiný.“³⁵

Právě tato oddělenost činí ten rozdíl mezi bohoslužbou a biblickou hodinou. Na biblickou hodinu si jdou lidé popovídat o Bohu. Na bohoslužbu se s ním jdou setkat ve svátostném konání.

4.2 Další prvky pobožnosti slova

Na základě výše představených liturgických prvků lze konstatovat, že to, zda jsou tyto prvky společné pro jednotlivé křesťanské církve může být často konstatováno jen s jistými výhradami. Za společnou část liturgie jsem např. označil modlitby. V jakém rozsahu jsou použity, zda se použijí modlitby přímluvné, kající či jiné, to vše je v podstatě volitelné a odpovídá tradici dané církve. Stejně tak čtení biblických textů je nezbytné. Volitelné však je, zda zazní pouze evangelijní text nebo i další vhodné texty. Tyto prvky, které jsou alespoň z části společné, byly již představeny v předchozí kapitole a nyní je zmiňovat nebudu.

Mezi další prvky liturgie tak, na základě výše provedeného rozboru uvedených liturgických textů jednotlivých církví, lze považovat především: sborové vyznání víry, blahoslavenství a vyznání hříchů.

4.2.1 Vyznání víry

Vyznáním víry věřící ve stručnosti vyznávají, v co vlastně věří. Vyznání víry (dále též kréda) se objevují již od počátku křesťanství. Nejdříve se jednalo o vyznavačské formule typu „Ježíš je Pán“. Tyto vyznavačské formule se postupně spojovaly, až vznikla první vyznání. Jejich text bohužel není přesně znám. „*Vyznavačské formule existovaly již*

³⁵HERYÁN, Ladislav a Petr VAŽURA. *Země bez obzoru*. Vydání druhé. V Praze: Vyšehrad, 2018. Rozhovory nad Biblií. ISBN 978-80-7601-050-5; str. 203.

*od prvopočátků církve. V 1. století však nelze najít jedinou formuli, jejíž doslovné znění by bylo pevně stanoveno jako vyznání. Rovněž ve 2. století se setkáváme s rozličnými formulemi víry. Navzdory mnoha pokusům se nepodařilo vysledovat u Irenaea nebo Tertulliana nějaký určitý text vyznání víry, ačkoli oba dost často na vyznání víry odkazují a také citují určité formule, jejichž doslovné znění však není nikdy přesně stejné.*³⁶

Vyznání víry často vznikala či byla upravována či doplňována na prvních ekumenických koncilech. Do nich byla zapracována usnesení daných koncilů a bránila tak víru proti herezím. Známé je např. Nikajsko-Carihradské vyznání víry a řada dalších.

Jedním z nejznámějších vyznání víry je tzv. Apoštolské vyznání. K němu se váže legenda, že bylo vytvořeno samotnými apoštoly, když se rozcházeli do světa. Byť se jedná pouze o legendu a samotné vyznání je mnohem mladší, v křesťanském světě se výrazně prosadilo a nyní je uznáváno a alespoň někdy užíváno většinou křesťanských církví.

Církev Československá husitská má vlastní vyznání víry. To má dvě různé podoby. Plnou a zkrácenou verzi. Vyznání víry ČČSH věřící pravidelně vyznávají při nedělních bohoslužbách, když se slouží Farského liturgie (a to jak při standardní verzi, tak i při té zkrácené pro pobožnost slova).

Má-li církev své vlastní specifické vyznání víry, mělo by být vyznáváno především na pravidelných setkáních církve, kde se předpokládá, že nejsou ve větší míře přítomni členové jiných církví. Při jiných příležitostech (ekumenická setkání, sváteční pobožnosti), kde může být účast lidí z jiných církví vyšší, je vhodnější použít některé ze standardních křesťanských vyznání (např. Apoštolské). Agenda ČCE například, v rámci ekumenické orientace jejich bohoslužeb, doporučuje používat při slavení primárně tato univerzální křesťanská kréda (Apoštolské či Nikajské). A to bez ohledu na důvod shromáždění. Nutno však podotknout, že vyznání víry není u ČCE pevnou součástí bohoslužby slova.

Standardní křesťanská vyznání víry jsou univerzální a mohou být použita kdykoliv. Neboť vyjadřují to, co mají všechny křesťanské církve společné. Specifická vyznání jednotlivých církví by pak měla definovat, v čem se daná církev odlišuje, na jaké aspekty klade důraz atd. Nikdy by však specifické vyznání nemělo být v rozporu se základními křesťanskými vyznáními.

Vzhledem k riziku, které je spjato s úpravami a tvorbou kréda, by se předsedající nikdy neměl pouštět do tvorby či úpravy vyznání. Ale měl by vždy použít daný existující text. Důkazem toho, co může vyvolat drobná úprava textu kréda, je i spor ohledně filioque mezi východní a západní církví.

³⁶LOHSE, Bernhard, ŠTEFAN, Jan, ed. *Epochy dějin dogmatu*. Přeložil Petr GALLUS. Jihlava: Mlýn, 2003. ISBN 80-86498-04-2, str. 26 až 27.

4.2.2 Blahoslavenství

Blahoslavenství jsou zaslíbení, která jsou připisována přímo Ježíši Kristu. Nacházíme je v Matoušově (5, 3-12) a Lukášovu (6, 20-23) evangeliu. Blahoslavenství jsou recitována či zpívána (často responzionální formou) v průběhu některých liturgií (např. Farského liturgie). Blahoslavenství se mohou obměňovat na základě liturgického roku. Kdy jsou odlišná pro dobu postní, svatodušní atd.

Blahoslavenství nejsou ve většině liturgických textů určených čistě pro bohoslužbu slova zakomponována. Některé církve je nemají zakomponované ani v plné nedělní liturgii s vysluhováním svátosti večeře Páně. V CČSH jsou spjata s Farského liturgií, a proto jsou recitována či zpívána i při bohoslužbě slova, je-li užitá její zkrácená verze.

Vzhledem k tomu, že jsou blahoslavenství součástí evangelijní zvěsti, bývají také čtena jako evangelijní text pro daný týden. V prvním dílu Bohoslužebné knihy CČSH jsou např. uvedena jako čtení pro 4. neděli v mezidobí. A právě to, že se jedná o konkrétní evangelijní text, který bývá čten a vykládán je asi jeden z důvodů, proč bývají spíše jen výjimečně součástí liturgických textů.

4.2.3 Vyznání hříchů

Během vyznání hříchů věřící společně vyznávají Bohu i bližním své hříchy a prosí za odpuštění. Předsedající, kromě toho, že vyzve přítomné ke společnému vyznání, by měl také poskytnout lidem chvíli ticha, aby v duchu Bohu vyznali své hříchy a provinění.

Toto sborové vyznání víry je nedílnou součástí nedělních bohoslužeb většiny církví (CČSH, Římskokatolické církve, Církve bratrské). Je-li však sloužena pouze pobožnost slova, tak bývá vyznání hříchů vypuštěno či nahrazeno kající modlitbou předsedajícího. I po ní by však měla být chvíle ticha k osobnímu doznání vin věřících.

V liturgii Církve bratrské je vyznání hříchů těsně propojeno se zpěvem chval. Kdy se předpokládá, že pouze věřící, který doznal Bohu své chyby a provinění, je schopen ho s čistým srdcem plně chválit a uctívat.

Osobně se domnívám, že vyznání hříchů je důležitá součást pravidelných křesťanských bohoslužeb. A to především u církví, které nepracují se svátostí smíření, či v nichž není zvykem ji udílet.

V případě mimořádného sloužení pobožnosti by mělo být na předsedajícím, zda vyznání hříchů do liturgie zakomponuje či nikoliv. Jistě existuje mnoho příležitostí a událostí, kde může být vhodnější ji vynechat.

4.2.4 Význam a užití dalších prvků liturgie

Výše uvedené a blíže představené prvky liturgie si rozhodně nečiní nárok na kompletní výčet prvků užívaných při křesťanských bohoslužbách. Existuje řada větších či menších liturgických prvků, které lze při slavení bohoslužby slova u jednotlivých církví zaznamenat. Zde byla snaha představit pouze ty nejvýznamnější a ty, které běžně zná pravidelný účastník bohoslužeb CČSH.

Stejně tak i rozdělení na společné (ekumenické) a další, spíše specificky užívané prvky bohoslužby, nelze vnímat tak, že by prvky z druhé skupiny byly nějaké druhořadé či méně významné. Pouze nejsou všeobecnou součástí křesťanských bohoslužeb napříč denominacemi. V rámci některých církví však mohou hrát velmi výraznou roli. A například apoštolské a Nikajsko-Cařihradské vyznání víry hrají významnou roli v identifikaci a sounáležitosti křesťanských církví a tato jejich role je zcela nenahraditelná. To, že se nevyskytují v některých liturgiích jim na významu nijak neubírá.

V tom, zda a jaký volitelný prvek je do liturgie dané církve zařazen, hrají velkou roli teologické důrazy dané církve. Kromě nich však často i ryze praktické faktory. Jako je třeba délka bohoslužby. Věřící jednotlivých církví jsou zvyklí na jistou délku trvání bohoslužby. Dle svých zkušeností bych řekl, že až na pár výjimek se délka pravidelné nedělní bohoslužby pohybuje kolem 1 hodiny. U církví, kde se vysluhuje pravidelně každý týden svátost večeře Páně, bývají případné pobožnosti slova kratší než plná liturgie. Trvají v rozmezí 30 až 45 minut.

5. Teologické zdůvodnění

5.1 Bohoslužba slova

Byť některými věřícími může být bohoslužba bez svátosti večeře Páně vnímána jako něco neúplného, není tomu tak. Bohoslužba slova, jakožto zvěstování Božího slova má svůj nezanedbatelný význam.

S výkladem Písem se setkáváme již v Novém Zákoně. A to jak u samotného Ježíše, který dle evangelií nejen vyučoval své učedníky a kázal zástupům, ale také vykládal texty Písma v synagogách. Po svém vzkříšení navíc své učedníky vyzývá: „*Jděte do celého světa a kaďte evangelium všemu stvoření.*“³⁷ Jeho učedníci tuto výzvu uposlechli. Nejvíce zmínek o jejich kazatelské činnosti nám přináší Skutky apoštolů. Ty zmiňují především apoštola Pavla, který při svých misijních cestách navštěvoval vždy nejprve synagogy a vykládal tam čtené texty Písem ve vztahu k evangeliu Ježíše Krista.

Výklady biblických textů jsou zaznamenány a dochovány i od významných teologů všech dob. Přes Augustina z Hyppo, Jana Zlatoústého až po Jana Husa či Luthera a Kalvína. Jak vidíme, výklad biblických textů je součástí křesťanského bohoslužebného života již od samých počátků. A od té doby od něho nebylo upuštěno. Jaký je však jeho význam a smysl?

Prvně se skrze slyšené slovo získává a udržuje víra. Lidé věří na základě biblické zvěsti o zmrtvýchvstání Ježíše Krista. Jen malá část lidí v jeden konkrétní čas a na jednom konkrétním území byla očitými svědky Ježíšovy smrti a následného zmrtvýchvstání. Všichni ostatní, kteří uvěřili, uvěřili právě na základě zvěstovaného evangelia Ježíše Krista. Otto Rutterle to vyjádřil následovně: „*Kázání při liturgii je jedním z prostředků, kterými vede církev své příslušníky k Ježíši Kristu na základě svědectví Bible. Církev nechce své údy pouze o Bohu a Kristu poučovat. Úkolem celé liturgie je přiváděti člověka do osobního obecenství s Kristem ve službě spásy. Kázání cílí k tomu, aby člověk přijal Ježíše Krista, cele se mu odevzdal a následoval Krista u víře v něho, v poslušnosti a lásce.*“³⁸ Kázání a zvěstování Božího slova tak má nezanedbatelnou roli při získávání a udržování víry.

Profesor Ján Liguš pak upozorňuje na to, že stejně jako při svátostech, tak i při kázání je to Bůh, kdo k nám přichází a dělá první krok. Předání víry skrze zvěstované a slyšené slovo tak není zásluhou či úspěchem kazatele, ale je to akt konání samotného Boha. „*Zvěstované Boží slovo je jediný prostředek, kterým všemohoucí a věčný Bůh přichází k člověku, aby na něj působil svým Duchem a zachránil ho pro věčnost. Tento způsob setkávání s člověkem si zvolil Pán Bůh sám ve své svrchované vůli, a tudíž není jiné cesty, na které by mohl člověk přijít do vztahu s Bohem, než skrze zvěstované Boží slovo.*“³⁹

37 Mk 16,15

38 RUTTERLE, Otto, *Vzhůru srdce: Výklad liturgie Dr. Karla Farského pro věřící církve českomoravské*. Praha: Plachý a spol., 1942, str. 57.

39 LIGUŠ, Ján, Tomáš BUTTA a Pavel KOLÁŘ. *Kazatelství v kontextu tradice a přítomnosti: studie z homiletiky*. Chomutov: L. Marek, 2014. Pontes pragenses (L. Marek). ISBN 978-80-87127-69-8, str. 88

V dnešní době, kdy naprostá většina populace umí číst, se nabízí otázka, zda nestačí pouze číst biblické texty doma v soukromí. Zajisté existují lidé, kteří dosvědčí, že získali víru v Ježíše Krista pouze na základě čtení Bible. Násobně víc jich však dosvědčí vliv a význam zvěstování. Neboť musíme brát v potaz, že biblické texty byly napsány v nějaké konkrétní době, konkrétními lidmi, žijícími na nějakém území a v nějaké kultuře. Všechny tyto aspekty se výrazně odlišují od naší dnešní moderní společnosti. Řadu věcí je tak třeba náležitě vysvětlit. A byť církve požadují od duchovních jisté znalosti, tak pravý výklad biblických textů je možný pouze v Duchu svatém. Stejně tak, jako jsou rozličné dary Ducha svatého, tak i následná kázání se odlišují. Každý kazatel vytvoří na jeden konkrétní text mírně odlišný výklad. A právě díky této variabilitě může být Božím slovem osloveno bezpočet lidí.

To, že zvěstování Božího slova je z teologického hlediska srovnatelné se svátostí večeře Páně, a tudíž i bohoslužba slova je plnohodnotná s bohoslužbou obsahující večeři Páně, lze vyvodit i na základě prací profesora Zdeňka Trtíka. Ten mluví o kvalifikované a nekvalifikované přítomnosti Ježíše Krista. Kdy nekvalifikovanou přítomností se rozumí jeho přítomnost jako hlavy církve (těla Kristova). Takto přítomný je Ježíš v církvi neustále, nelze však říci, že by v ní takto aktivně působil. Oproti tomu kvalifikovaná účast má různé podoby a jde o ty situace, kdy Ježíš ve své církvi nebo skrze ni aktivně jedná. *„Ustavičná přítomnost Krista v církvi není jednotvárná, nýbrž rozlišená. Je-li jedním jejím druhem událostní přítomnost Krista v hlásání Božího slova a ve svátosti večeře Páně, pak všechna ostatní přítomnost Krista v církvi má povahu neudálostní. Do tohoto druhu patří také přítomnost Krista ve všech částech liturgického dění mimo hlásání Božího slova a svátost večeře Páně, které představují dva způsoby událostního druhu přítomnosti Krista v církvi.“*⁴⁰

To je v souladu jak s výše uvedeným tvrzením profesora Liguše, který tvrdí, že skrze zvěstované slovo k nám přichází sám Bůh. Tak také s uvedeným tvrzením, že kázání Božího slova není pouze lidská činnost, ale jde o působení Ducha svatého. Je tak patrné, že zvěstování Božího slova je událost, skrze kterou se ve společenství církve projevuje sám Bůh. Tím je srovnatelná s vysluhováním svátostí. Z toho pak lze odvodit, že bohoslužba slova je, co do významu, srovnatelná s bohoslužbou, která obsahuje svátost večeře Páně.

5.2 Vybrané liturgické prvky

40 TRTÍK, Zdeňk.: *Přítomnost Krista v církvi*; Theologická revue CČSH 7/1 (1974); str. 69.

Z předchozích kapitol vyvstal seznam liturgických prvků, které jsou společné pro bohoslužebné konání významných církví působících v České republice. Nyní bych se chtěl alespoň v krátkosti věnovat otázce, proč se tyto prvky v křesťanství používají. Jaký mají smysl a proč se používají napříč křesťanstvím.

Z výše řečeného vyplývá, že se zaměřím především na ty prvky, které jsem vyhodnotil jako společné. A pak z logiky věci také na ty, které do této skupiny nepatří, ale rozhodl jsem se je použít při tvorbě liturgického textu.

Pozdrav

Vzájemně se pozdravit na začátku setkání je nejen základní lidskou slušností, ale vyjadřuje to i vztah shromážděné obce a osoby bohoslužbu vykonávající. Je tedy nutné, aby po pozdravu předsedajícího následovala sborová odpověď. A to obzvláště v případech, kdy je pozdrav zároveň i přáním.

To je příklad nejčastěji užívaného pozdravu při liturgii, „Pokoj Vám!“ Jenž odkazuje na evangelijní zvěst o vzkříšeném Ježíši, který se tímto pozdravem vítal se svými učedníky a předával jim svůj pokoj.

Kromě Ježíšova pozdravení lze důležitost úvodních pozdravů v křesťanské bohoslužbě také odvodit od úvodních pozdravů novozákonních epištol. Kdy především u Pavla jsou tyto pozdravy často velmi košaté a vyjadřují i radost ze vzájemného bratrství v Ježíši Kristu.

Pozdravy také vyjadřují to, že se v případě bohoslužby nejedná o individuální akt víry, ale o společnou sborovou oslavu. „*Od počátku však do bohoslužby vstupuje ... skutečnost, že se neslaví v osamocení, nýbrž společně za přítomnosti a účasti shromážděné obce. Pozornost je nyní zaměřena nikoli k „nebeským výšinám“, nýbrž k pozemské církvi, ke konkrétnímu shromáždění.*“⁴¹

Doznání vin a absoluce

Doznání vin při bohoslužbě má své nezastupitelné místo u všech křesťanských církví. A byť se nejedná, především u bohoslužeb se svátostí večere Páně, o jediné místo, kde shromážděná obec doznává svoji nedokonalost, dále např. v modlitbě Otčenáš, tak to nic neubírá na jeho významu. Doznáním vin totiž: „*Význáváme, že jsme lidé, kteří potřebují Boží smilování a odpuštění bratří.*“⁴²

41FILIPÍ, Pavel. *Pozvání k oslavě: evangelická liturgika*. Praha: Kalich, 2011. ISBN 978-80-7017-149-3, str. 178.

42RICHTER, Klemens. *Liturgie a život: co bychom měli vědět o mši, o církevním roku a smyslu liturgie*. Praha: Vyšehrad, 1996. ISBN 80-7021-140-7, str. 72

Se samotným doznáním vin se lze setkat již při bohoslužebném slavení ve sborech rané církve. „*Původ úkonu kajičnosti je patrně v tzv. „apologii“ celebrantů, kteří v tiché modlitbě vyznávali svou nehodnost a prosili za zmocnění ke svaté službě. ... Úkon byl generalizován na celé shromáždění – právem potud, že všichni účastníci bohoslužby jsou „celebranty“.*“⁴³

Jak upozorňuje profesor Milan Salajka ve své knize *Křesťanská bohoslužba*: „*V některých církvích nahrazuje tato pasáž pokání jako svátost, a proto vrcholí v absoluci – ve všeobecném vyhlášení odpuštění a smíření.*“⁴⁴

Absoluce neboli vyhlášení odpuštění hříchů je pro shromážděné společenství důležitá z toho důvodu, že díky ní získávají věřící ujištění, že Boží milost a spásný čin Ježíše Krista se vztahuje i na ně a není nijak časově ani místně omezena.

Pozdravení pokoje

Pozdravení pokoje vkládám ve tvořeném liturgickém textu za doznání vin, jako vyvrcholení a vzájemné dosvědčení absoluce, odpuštění vin a vzájemného smíření.

Tento liturgický prvek většina křesťanských církví, které ho používají, vkládá do obřadů spojených s vysluhováním večere Páně. Z tohoto hlediska je mnou zvolené umístění, a vlastně již samo použití v pobožnosti slova, netypické. Jak jsem ale uvedl, vnímám ho ve tvořeném textu jako vyvrcholení absoluce.

Při pozdravení pokoje obec stvrzuje to, co ústy vyznává při modlitbě Otčenáš: „*Odpusť nám naše viny, jako i my jsme odpustili těm, kdo se provinili proti nám.*“⁴⁵ V evangeliích lze najít i řadu dalších odkazů, kde Ježíš vybízí své učedníky, aby odpouštěli svým viníkům, neboť následně i jim nebeský Otec odpustí.

Ježíšova výzva však zřejmě nebyla pro prvotní křesťany jediným důvodem, aby tento liturgický prvek používali. P. Filipi uvádí: „*V jeho pozadí jsou nepochybně apoštolské výzvy, aby se adresáti dopisů navzájem zdravili políbením svatým či políbením lásky.*“

O tom, že tento liturgický prvek je křesťanskými sbory užíván již od samých počátků svědčí i zmínka ve spisu Didaché: „*Nechť k vám nechodí nikdo, kdo má potíž se svým bližním, dokud se neusmíří, aby vaše oběť nebyla zbytečná.*“ Je zde patrna výzva, že před začátkem liturgie se mají všichni její účastníci, kteří by byli v nějakém sporu, usmířit.

43 FILIPI, Pavel. *Pozvání k oslavě: evangelická liturgika*. Praha: Kalich, 2011. ISBN 978-80-7017-149-3, str. 179.

44 SALAJKA, Milan. *Křesťanská bohoslužba*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1985, str. 24.

45 Mt 6,12

Zdravící se lidé si nepřejí pouze navzájem, ale vyslovením věty „Pokoj Vám“, si v podstatě zaslibují mezi sebou pokoj Kristův. Přejí tak celému společenství, a ne pouze těm jedincům, s kterými si podávají ruku.

Zpěv písní

Výzvy k tomu, aby obec v průběhu bohoslužebných setkání zpívala nacházíme již v Novém zákoně. Apoštol Pavel v listu Efezským uvádí: „... *ale plni Ducha zpívejte společně žalmy, chvalozpěvy a duchovní písně. Zpívejte Pánu, chvalte ho z celého srdce ...*“⁴⁶. Je patrné, že apoštol vybízí k různým druhům písní. Ke zpívaným modlitbám (žalmům), chválám a duchovním písním. Obsahově se tak jedná o různé typy zpěvu.

Zpěv má v liturgii řadu významů. Může se jednat o formu modlitby a vzdávání chval Hospodinu. Dále se jedná o uměleckou vložku, která dodává liturgii na estetičnu a může tak umocňovat prožitek účastníků. Zároveň zpěv pomáhá upevňovat sounáležitost sboru. „*Každý z účastníků zpívá sám, osobně, ze svého „celého srdce“, ale zároveň spolu s ostatními, s nimiž v tu chvíli nalezl společný výraz.*“⁴⁷ V neposlední řadě se pak může jednat o pedagogický aspekt, kdy dobře zvolené písně mohou svým textem přivádět účastníky k lepšímu porozumění biblickým textům.

Modlitby

Výzvy k tomu, aby se křesťanská obec společně modlila, najdeme opět již v novozákonních epištolách. Sborová modlitba má během liturgie nejrozličnější podobu. Snad ve všech křesťanských církvích se lidé modlí Otčenáš. Dále pak různé prosebné modlitby (přímluvy, ale i kající modlitby při doznání vin), chvály či žalmy.

P. Filipi ve své knize *Pozvání k oslavě* dokonce uvádí, že společenství křesťanů má přímo povinnost se modlit. Jakožto královské kněžstvo se totiž křesťané zástupně modlí i za ty, kteří ještě Boha nepoznali. „*Činí to ... jako „královské kněžstvo“, zástupně za všechny ty, kdo (zatím) této výsady, ať z jakýchkoliv důvodů, nedosáhli, anebo se jí, ať z jakýchkoliv důvodů, (již) zřekli. V tomto ohledu není bohoslužebnému shromáždění ponecháno na vůli či chuti, zda se modlit nebo ne. Zde leží moment imperativnosti,*

46 Ef 5,19

47 FILIPI, Pavel. *Pozvání k oslavě: evangelická liturgika*. Praha: Kalich, 2011. ISBN 978-80-7017-149-3, str. 76.

poslušnosti; dokud nebude „Bůh všechno ve všech“, dokud zde budou masy těch, kdo se již nebo ještě nemodlí, je křesťanské minoritě svěřena modlitba zástupná.“⁴⁸

Čtení biblických textů

Čtení biblických textů je již od počátků nedílnou součástí křesťanského bohoslužebného slavení. Vychází to již ze židovské synagogální tradice, kterou první křesťané převzali. Vzhledem k tomu, že v té době ještě neexistovaly křesťanské texty, četly se texty židovské (starozákonní). A to především ty, které se vztahovaly k zaslíbení mesiáše (Ježíše Krista). Následně se v křesťanských obcích četly dopisy apoštolů a církevních autorit, které se opisovaly a přeposílaly mezi sbory. Po uzavření novozákonního kánonu se pochopitelně začaly číst primárně novozákonní texty.

V různých křesťanských liturgických tradicích se můžeme setkat s různým počtem čtení. V podstatě od pouze jednoho čtení (evangelijního) po čtyři. Nejčastější je však počet tří čtení – starozákonního, epištolního a evangelijního. Takto rozčleněná čtení vedou k hlubšímu seznámení účastníků bohoslužeb z Písmo svatými.

Kromě různého počtu biblických čtení se lze také setkat s odlišnostmi ve výběru textů. Kdy se lze nejčastěji setkat buď se čtením konkrétních biblických knih na pokračování (lectio continua) nebo se čtením textů dle bohoslužebných knih příslušné církve (případně ekumenických knih). Tyto knihy bývají často uspořádány tak, aby se všechny tři vybraná čtení navzájem doplňovala a aby odpovídala církevnímu dění.

Čtení dle bohoslužebných knih také pomáhá udržovat sounáležitost církve, kdy se ve všech sborech čtou ve stejný čas stejné texty. Jedná-li se o knihy, na jejichž uspořádání se domluvilo více církví, mohou mít pozitivní dopad i na ekumenické společenství. Tato forma čtení biblických textů je upřednostňována i řady CČSH.

Vzhledem k tomu, že v řadě církví je zvykem, že první dvě čtení čtou laičtí členové společenství, slouží čtení z Písem také k většímu zapojení laiků do slavené bohoslužby.

Kázání

Stejně jako samotné čtení biblických textů, tak i jejich následný výklad vychází již ze židovské tradice. Řadu odkazů na výklad Písem můžeme najít i v novozákonních knihách.

Během kázání by měly být čtené texty shromážděné obci objasněny a mělo by být i vysvětleno jejich poselství pro současnost. To, že samotné čtení biblických textů samo

⁴⁸FILIPÍ, Pavel. *Pozvání k oslavě: evangelická liturgika*. Praha: Kalich, 2011. ISBN 978-80-7017-149-3, str. 72.

o sobě často nestačí, je znázorněno ve Skutcích apoštolů, v příběhu křtu etiopského dvořana. „*Filip k němu přiběhl, a když uslyšel, že ten člověk čte proroka Izaiáše, zeptal se: „Rozumíš tomu, co čteš?“ On odpověděl: „Jak bych mohl, když mi to nikdo nevyložil!“*⁴⁹

Při výkladu Písem se nejedná pouze o lidskou činnost a lidský rozum, který ho vykládá, ale sám Bůh, prostřednictvím Ducha svatého, dává kazateli náležité pochopení daných textů. Každé tvorbě kázání by tak měla předcházet modlitba kazatele za Ducha svatého s prosbou o náležité porozumění textům.

Pro bližší seznámení s tematikou kazatelství a homiletiky lze doporučit např. publikaci *Homiletika* od Jána Liguše a kolektivu.⁵⁰

Požehnání a vyslání na cestu

Požehnání je nyní standardně součástí závěrečných obřadů. Ne vždy tomu tak ale bylo. „*Původně se udílelo ještě před přijímáním; ne všichni totiž přijímali.*“⁵¹ Obřadů souvisejících s přijímáním se v rané církvi totiž neúčastnili katechumeni připravující se k přijetí svátosti křtu.

Dnes je požehnání součástí závěrečných obřadů. V různých církvích má různou podobu. Evangelijní a reformované církve se nejčastěji drží áronského požehnání, které vychází přímo ze starozákonních biblických textů.

Vyslání společenství na cestu souvisí se všeobecným kněžstvím členů církve. Každý člen církve tak má (nejen) svým životem zvěstovat a hlásat radostnou zvěst o Ježíši Kristu. K této své službě byl jednotlivec posílen v rámci bohoslužebného slavení obce a nyní se společenství rozchází do světa, aby toto evangelium šířilo dál.

6. Návrh liturgie pro bohoslužbu slova

V předchozích kapitolách jsem se pokusil určit, které části bohoslužeb jsou společné pro křesťany napříč jednotlivými církvemi a proč. A právě o tyto bohoslužebné prvky bych se chtěl při tvorbě liturgického textu pro pobožnost slova opírat. Neboť, byť text vzniká primárně pro potřeby bohoslužebného slavení v rámci CČSH, tak bych chtěl klást důraz na ekumenickou srozumitelnost pobožnosti. Aby jako celek, tak jednotlivé její

49 Sk 8,30-31

50 LIGUŠ, Ján, Tomáš BUTTA a Pavel KOLÁŘ. *Kazatelství v kontextu tradice a přítomnosti: studie z homiletiky*. Chomutov: L. Marek, 2014. Pontes pragenses (L. Marek). ISBN 978-80-87127-69-8.

51 SALAJKA, Milan. *Křesťanská bohoslužba*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1985, str. 26.

prvky byly srozumitelné a známé všem účastníkům shromáždění i v případě, že se zúčastní někdo z jiné církve.

Kromě uvedeného jsou i další nutné předpoklady, které si musí případný autor liturgického textu ujasnit, než se pustí do samotné tvorby. Proto i já, než se pustím do tvorby samotné liturgie, tak v následující kapitole stručně určím a zdůvodním některá základní kritéria a východiska pro tvorbu daného textu. Zároveň nadefinuji liturgické prvky, které jsem se rozhodl použít.

6.1 Východiska pro tvorbu liturgie

Nejdříve zde uvedu, pro jakou příležitost návrh liturgického textu vytvářím a proč. V následujících podkapitolách pak okomentuji a zdůvodním jednotlivé použité prvky a jejich uspořádání.

6.1.1 Liturgie pro pravidelná nedělní setkání

Ve své práci jsem se rozhodl vytvořit liturgický text, který by byl vhodný k pravidelnému užívání během nedělních setkávání náboženských obcí. Vede mne k tomu hned několik aspektů.

Prvním z nich je jistá univerzálnost. Liturgie pro různá mimořádná či sváteční setkání se mohou výrazně měnit. Každý duchovní si je může vhodně upravit dle potřeby své či daného sboru, případně vybraných biblických textů a písní. A je spíše jednodušší drobně upravit univerzální liturgický text pro potřeby daného setkání, než specifický text k nějaké konkrétní příležitosti či svátku použít za jiných podmínek.

Dalším motivem je to, že v současné době není v CČSH žádná všeobecně zažitá liturgie pro bohoslužbu slova. Nejčastěji se používá zkrácená verze Farského liturgie, která však pro tento účel není primárně určena. Její krácení navíc jde ve své podstatě proti Bohoslužebnému řádu CČSH. Kalousova pobožnost, která je pro tyto případy určena, pak není mezi věřícími dostatečně známa.

Jako další motiv lze uvést to, že se domnívám, že v budoucnu se bude bohoslužba slova v náboženských obcích sloužit čím dál tím častěji. Vzhledem k poměru mezi počtem kněží (a adeptů na tuto profesi) a počtem náboženských obcí, nebude mít církve v budoucnu jinou možnost než se více spolehnout na laické kazatele.

6.1.2 Ekumeničnost

Při tvorbě bohoslužebného textu budu také zohledňovat to, aby byl srozumitelný a akceptovatelný pro křesťany napříč různými církvemi. Tento aspekt zohledňuji při samotném výběru jednotlivých prvků, kdy se snažím používat především ty prvky, které jsou společné církvím napříč křesťanstvím.

Dále to ovlivňuje i samotný výběr některých konkrétních textací. Kdy např. u vyznání víry použiji Apoštolské krédo a nikoliv vyznání CČSH. Rozhodl jsem se tak i přesto, že počítám s tím, že by daný text měl být užíván při pravidelných setkáních v rámci náboženských obcí CČSH. A také navzdory tomu, že věřící této církve jsou nejlépe obeznámeni právě se specifickým vyznáním své církve. Ale i přesto, a možná hlavně právě proto, zařazuji Apoštolské krédo, které bych tak chtěl více dostat do podvědomí věřících.

Dalším ekumenickým prvkem pak je použití starozákonního áronského požehnání. Které má charakterizovat úzký, v podstatě bratrský vztah křesťanství a judaismu. Zároveň toto požehnání je dobře známo řadě křesťanu z evangelijních církví, kde se často používá.

6.1.3 Vzdělávání účastníků

Dalším faktorem, který jsem při sestavování liturgického textu zvažoval, byl i prvek pedagogický. Byť tento prvek vzniká v podstatě jako vedlejší efekt, jako jistá pozitivní externalita bohoslužebného setkání, tak s ním počítám již při samotné tvorbě. Tak např. v předchozí kapitole jsem uvedl, že i přes existenci možných komplikací bych chtěl, aby se díky vzniklému textu účastníci bohoslužeb v CČSH lépe seznámili s apoštolským vyznáním víry a přijali ho za své.

Dalším vzdělávacím prvkem je čtení z Bible. Které seznamuje účastníci s texty Písem a biblickými příběhy. Vzhledem k tomu, že předpokládám, že předsedající bude vycházet z textů dle bohoslužebných knih, tak by mělo být zajištěno, že během tříletého cyklu bude pravidelný účastník pobožností seznámen se stěžejními biblickými texty a příběhy.

Z tohoto důvodu jsem se nakonec rozhodl zakomponovat do liturgického textu tři čtení. Některé konkrétní biblické výroky či jejich volnou parafrázi používám i přímo v samotném textu liturgie (např. úprava blahoslavenství do podoby přímelných modliteb či některé konkrétní odkazy na Ježíšovy výroky).

6.1.4 Struktura liturgického textu

Základním předpokladem při tvorbě liturgického textu bylo, že bohoslužba by měla být pro věřící zdrojem radosti a posílení. To se odráží i v samotném základu struktury tvořeného textu. Kdy členové shromážděné obce přicházejí na bohoslužebné shromáždění obtíženi různými proviněními, hříchy, obavami, starostmi atd. První část pobožnosti je tedy zaměřena na vyznání našich nedokonalostí (doznání vin, pozdravení pokoje) a jejich předložení Bohu (přímluvné modlitby). Druhá část by pak měla ve věřících upevnit vědomí, že Bůh je milostiví, je stále s nimi, slyší jejich modlitby a je s nimi v každé situaci. Nemusí se proto ničeho bát a mohou se v pokoji a radosti rozejít do svých domovů. K navození radosti z Boží blízkosti mají v liturgickém textu sloužit chvály, společná modlitba Otčenáš a požehnání na cestu.

Samotnou strukturu liturgického textu jsem komponoval tak, aby krom výše řečeného, co nejvíce kopírovala strukturu Farského liturgie. Vycházím z předpokladu, že většina členů CČSH je s tímto textem dobře obeznámena a svou koncepcí jim tak bude nově vzniklý text blízký. Jediným větším zásahem do struktury liturgického textu je přidání chval do druhé poloviny bohoslužby. Farského liturgie má po zvěstování a vyznání víry část věnující se večeři Páně. To samozřejmě v pobožnosti slova odpadá. Vezmu-li výklad biblických textů (kázání) jako pomyslný střed bohoslužebného setkání, tak v tu chvíli je, pokud se očistí o prvky spojené s večeří Páně, druhá polovina Farského liturgie velmi krátká. Obsahuje pouze Otčenáš a požehnání na cestu. Přidáním dalšího liturgického prvku tak dosahuji jisté vyváženosti mezi délkou první a druhé půle pobožnosti.

Liturgický text je tvořen s představou pevné struktury, která by neměla být výrazně měněna a upravována. Oproti tomu v samotném textu je řada míst, kde ten, kdo předsedá bohoslužbě, může vložit své vlastní modlitby a myšlenky či může použít vhodné texty pro dané období z liturgických knih. Tak např. všechny přímluvné modlitby a chvály jsou v tomto hledisku variabilní. Na druhou stranu v textu uvádím vždy několik modliteb, které může třeba méně zkušený laický kazatel využít. Bude-li tedy chtít či se nebude cítit na to, aby do textu vstupoval, může ho přednést v plné podobě tak, jak je sestaven. Části liturgického textu, které jsou variabilní, zvýrazňuji modrou barvou a kurzívou.

6.2 Užití liturgické prvky a jejich zdůvodnění

Do vytvořeného liturgického textu jsem z výše uvedených důvodů zakomponoval všechny liturgické prvky, které jsem v předchozích kapitolách identifikoval jako ekumenické, respektive společné pro pobožnost slova křesťanských církví.

Zároveň předpokládám, že text se bude při pobožnosti recitovat. Prvně nemám ambice ani schopnosti na to, abych ho zhudebnil. A pak je do pobožnosti zakomponováno několik pasáží, kde se zpívají písně ze zpěvníku. Vzhledem k tomu, že pobožnost slova je kratší než bohoslužba s večeří Páně, je zde prostor pro to, aby byly vybrány delší písně. Čímž by se zpěvná část setkání prodloužila. V některých sborech je navíc zvykem zpívat modlitbu Otčenáš. Dovedu si také představit zpívané chvály, které jsou v některých církvích běžným prvkem bohoslužebných setkání. Záleží to jen na daném sboru, respektive duchovním, jaký vztah mají ke zpěvu. V podstatě bych se ani nebránil tomu, aby si někdo celý text zhudebnil. Jak jsem však uvedl výše, já rozhodně tyto ambice (ani schopnosti) nemám.

Písně oddělují jednotlivé prvky pobožnosti. V následujícím přehledu jednotlivých užitých prvků liturgie však neuvádím informace o tom, po které části pobožnosti píseň následuje a kdy ne. Ale i zde platí, že rozložení písní odpovídá tomu, jak jsou zakomponovány do struktury ve Farského liturgii.

Pobožnost samozřejmě začíná vzájemným pozdravením předsedajícího a shromážděné obce. Postupně se přechází ke společnému vyznání vin, které je zakončeno pozdravením pokoje. Prvek pozdravení pokoje není ve sborech CČSH běžně užívaným prvkem. Je-li použit, tak je zakomponován do příprav na přijímání při večeří Páně. Z tohoto hlediska přesouvám tento prvek do jiné části liturgie. Vkládám ho za doznání vin, kdy spojením těchto prvků by mělo být znázorněno, že věřící si uvědomují svoji nedokonalost (doznání vin), ale snaží se napravit, smířit se se svými bližními a přát jim jen dobré (pozdravení pokoje).

U pozdravení pokoje vzniká v současné době, v souvislosti s nemocí COVID-19, jistý problém z hygienického hlediska. Lze chápat případnou neochotu, především v početnějších sborech, si navzájem podávat ruce. To však může být vhodně nahrazeno pozdravením spojeným s pokynutím hlavy či úklonou.

V textu pak následuje první (starozákonní) biblické čtení. Přiklonil jsem se k tomu, aby v pobožnosti byly tři biblická čtení, která by měla vycházet ze čtení předepsaných pro danou neděli dle používaného lekcionáře. Pro tři čtení jsem se rozhodl z důvodu zachování struktury Farského liturgie (viz výše) a z důvodu, že při pobožnosti slova by hlavním bodem měla být právě čtení z Písem a jejich výklad.

Následují přímluvné modlitby. Ty plynule navazují na předchozí část. Kde zúčastněná obec vyznala svou nedokonalost (vyznání vin), chce se však napravit a vést lepší život (pozdravení pokoje) a nyní své starosti a trápení odevzdává a předkládá Bohu v naději, že jejich modlitby budou vyslyšeny.

Po dalším, tentokráte epištolním biblickém čtení následují blahoslavenství. Ty jsem přepracoval do podoby rezponzionálních přímluvných modliteb. V reálu tak dochází ke zdvojení přímluvných modliteb – jednou sborové, poté ve formě blahoslavenství. Byť by toto zdvojení jednoho prvku v pobožnosti mohlo být vnímáno jako nevhodné, z mého pohledu tomu tak není. Neboť první přímluvné modlitby, sborové, jsou variabilní a odrážejí aktuální situaci, problémy a obavy společnosti, církve, sboru či jednotlivých členů shromážděné obce. Vyjadřují v podstatě prosbu k Bohu o pomoc. Oproti tomu přímluvné modlitby vytvořené z blahoslavenství jsou míněny jako pevně daná součást liturgického textu, kterou se věřící hlásí a přiznávají k poselství evangelia a Ježíšovi jako svému Pánu. Tyto přímluvy tak mají vyjadřovat důvěru věřících v evangelium a Ježíšova zaslíbení a zároveň s tím odhodlání nést svůj kříž.

Přímluvné modlitby na bázi blahoslavenství shromáždění také plynule přivedou k evangelijnímu čtení, po němž následuje homilie. Po výkladu Písem pokračuje pobožnost společným vyznáním víry. Zde jsem zvolil apoštolské vyznání víry. Vedl mě k tomu hlavně ekumenický důvod. Kdy toto vyznání je společně uznáváno a vyznáváno naprostou většinou křesťanských církví. Ve sborech CČSH se však užívá zcela minimálně, neboť Farského liturgie obsahuje vyznání CČSH. Což vede k malé obeznámenosti členů církve s tímto ekumenicky přijímaným vyznáním. Jeho začlenění do liturgického textu tak vnímám jako jistý příklon k ekumenickým snahám.

Po vyznání víry následují chvály. Ty nejsou běžným prvkem v rámci bohoslužeb a pobožností CČSH. Pro řadu věřících tak mohou být novým, neznámým prvkem. I přesto jsem se je rozhodl do liturgického textu zařadit. A to proto, aby zdůraznily a podtrhly radostné vyznění druhé půle pobožnosti. Navíc mi přijde, že jak v celkové společnosti, tak i v rámci církve často vnímáme spíše negativa, v bohoslužbách vyjádřeno přímluvami, vyznáním vin atd., a neuvědomujeme si tu spoustu věcí, z kterých se můžeme radovat a máme za ně být vděční. Právě díky chválám, které jsou koncipovány jako variabilní dle konkrétní situace, a může je říkat jak předsedající, tak i další členové shromáždění, by se mohlo negativní vnímání světa alespoň trochu změnit.

Po chválách následuje sborová modlitba Páně, Otčenáš. Je na zvyku každé obce, zda bude recitován či zpíván. Poté následují sborové ohlášky. Ty jsem přesunul z úplného

konce liturgie před požehnání na cestu. Důvodem je snaha o větší plynulost konce pobožnosti.

Kdy po ohláškách následuje požehnání na cestu, jehož součástí je starozákonní Áronské požehnání. To bylo užito opět záměrně z obdobných důvodů, jako apoštolské vyznání. Tentokrát však nejen ve vztahu k ekumeně křesťanských církví, ale také ve vztahu křesťanství k židovství a Starému zákonu.

6. 3. Vlastní liturgický text pro bohoslužbu slova

LITURGIE PRO POBOŽNOST SLOVA

(Modře je označen text, který lze nahradit či doplnit jiným vhodným textem.)

(P – předsedající; O – shromážděná obec)

Úvodní biblický verš

PÍSEŇ

POZDRAVENÍ

P: Pokoj Vám.

O: I Duchu tvému.

P: Ve jménu Ježíše Krista (†) prosme nebeského Otce, aby nám seslal Ducha Svého.

O: Aby nás skrze něho posvětil a osvobodil naše srdce.

P: Neboť naše srdce jsou sklíčená mnohými obavami. *(Lze dle situace přidat aktuální téma/obavy: o zdraví našich bližních; o mír v naší zemi; o přírodu a vše živé; o ...)*

O: Pomoz nám, Duchu Svatý, abychom hleděli do budoucnosti bez obav a s důvěrou v našeho Pána.

P: Pomáhej nám, abychom vždy poctivě nesli svůj kříž a šli za naším Pánem.

O: A mohli se tak nazývat jeho učedníky.

P: *Ježíš vybězel své učedníky, aby byli solí země. Co však se solí, jež ztratila svou chuť? Zpytujme proto svá svědomí a poctivě svému Pánu vyznejme, jakou chuť dáváme tomuto světu, jaká je v něm naše stopa a jak se chováme k sobě a svým bližním.*

Chvilé ticha.

P: Společně vyznejme:

O + P: Nebeský Otče doznáváme se před Tebou a před našimi sestrami a bratry, že se dnes a denně prohřešujeme proti Tvé vůli a proti svým bližním. Přiznáváme, že nedobře spravujeme Zemi, kterou jsi nám dal, abychom ji obdělávali a střežili. Často jsme neteční a bezohlední vůči našim bližním. A zapomínáme na Ježíšovo přikázání milovat Tebe z celého srdce a bližního svého jako sebe sama. Prosíme, odpusť nám vše zlé, co jsme učinili. Ať již vědomě či nevědomě. I vše dobré, co jsme učinit mohli a neučinili. Dej nám čisté srdce a kdykoliv sejdeme ze správné cesty, tak nás na ni opět uváděj. Dej, ať naší cestou je Ježíš Kristus. Amen.

P: Milosrdný Otec nebeský odpouští těm, kteří poctivě vyznávají své hříchy a z hloubi srdce jich litují.

O: Necht' i nám jsou naše hříchy odpuštěny. Ne pro naše zásluhy, neboť žádné nemáme, ale pro lásku a oběť našeho Pána, Ježíše Krista.

P: Bůh v Ježíši Kristu nehledí na naše provinění, ale jde nám vstříc s nabídkou svého pokoje. Stejně tak i my navzájem si mezi sebou popřejme míru a pokoje.

Pozdravení pokoje

PÍSEŇ

Modlitba před čtením z Písem

PRVNÍ ČTENÍ Z PÍSEM

Někdo ze shromážděné obce nebo předsedající čte z Písem

PŘÍMLUVY

P: *Nebeský Otče, prosíme Tě za tuto Zemi, kterou jsi nám dal do opatrování. Dej, ať ji spravujeme jako řádní hospodaři. Ať nehledíme pouze na krátkodobé zisky, ale ať tuto planetu předáme dalším generacím v dobrém stavu. K tobě voláme:*

O: Prosíme Tě, vyslyš nás.

P: *Nebeský Otče, prosíme za všechny křesťany, dej, ať jsou solí země. Prosíme za naši Církev československou husitskou. Dej ať najde své místo ve společnosti a je její platnou součástí. Prosíme za náš sbor, dej ať je místem tvého pokoje. K tobě voláme:*

O: Prosíme Tě, vyslyš nás.

Následují další sborové přímluvy předsedajícího či členů obce zakončené zvoláním obce: Prosíme Tě, vyslyš nás. Doporučuje se zahrnout i přímluvu za povolání do duchovní služby.

P: Necht' Bůh vyslyší naše modlitby a dá nám skrze ducha Kristova naději, lásku a víru, abychom byli jeho svědky na této zemi.

O: Na věky věků. Amen.

Modlitba před čtením z Písem

DRUHÉ ČTENÍ Z PÍSEM

Někdo ze shromážděné obce nebo předsedající čte z Písem

BLAHOSLAVENSTVÍ

P: Nebeský Otče, prosíme Tě, dej nám čistá srdce.

O: Neboť ti, kteří mají čistá srdce, uzří Boha.

P: Nebeský Otče, prosíme Tě, dej ať působíme pokoj.

O: Neboť ti, kteří působí pokoj budou nazváni syny Božími.

P: Nebeský Otče, prosíme Tě, dej ať jsme připraveni snášet pronásledování pro spravedlnost.

O: Neboť těch, kteří jsou pronásledování pro spravedlnost, je království nebeské.

P: Nebeský Otče, prosíme Tě, dej ať jsme připraveni snášet pronásledování a vše zlé pro Krista.

O: Neboť ti, kteří jsou pronásledování a hanobeni pro Krista mají hojnou odměnu v nebesích.

ČTENÍ EVANGELIA

Obec povstane

P: Pane Ježíši Kriste, prosíme tě, dej nám svého Svatého Ducha.

O: Abychom správně porozuměli Slovu Božímu.

P: Evangelium Ježíše Krista (†) dle sepsání *Markova / Matoušova / Lukášova / Janova*.

O: Sláva Bohu v Kristu.

Předsedající čte z písem

O + P: Za tvé slovo Bože dík.

Obec usedne

VÝKLAD PÍSMÁ

Chvilé ticha

APOŠTOLSKÉ VYZNÁNÍ VÍRY

O + P: Věřím v Boha, Otce všemohoucího, Stvořitele nebe i země. I v Ježíše Krista, Syna jeho jediného, Pána našeho; jenž se počal z Ducha Svatého, narodil se z Marie Panny, trpěl pod Ponciem Pilátem, ukřižován umřel i pohřben jest; sestoupil do pekel, třetího dne vstal z mrtvých; vstoupil na nebesa, sedí po pravici Boha, Otce všemohoucího; odtud přijde soudit živé i mrtvé. Věřím v Ducha Svatého, svatou církev obecnou, společenství svatých, odpuštění hříchů, vzkříšení těla a život věčný. Amen.

PÍSEŇ

CHVÁLY A DÍKY

P: *Hospodine, chválíme Tě za krásu tvého stvoření.*

O + D: Tobě náleží veškerá čest i sláva.

P: *Hospodine, děkujeme Ti za naši zem, za mír, demokracii a svobodu.*

O + D: Hospodine, tobě patří dík.

P: *Hospodine, chválíme Tě za lásku tvého Syna, našeho spasitele a Pána, který se za nás na Golgotě obětoval.*

O + P: Tobě náleží veškerá čest i sláva.

P: *Hospodine, děkujeme Ti za naši církev a náš sbor. Za všechny naše sestry a naše bratry v Kristu.*

O + P: Hospodine, tobě patří dík.

Předsedající či členové shromážděné obce mohou přidat své vlastní chvály a díky.

P: Nebeský Otče, v jednotě s celým stvořením chválíme Tvé jméno. Prosíme sjednot' nás nyní i s křesťany napříč všemi církvemi a napříč časem, když se k Tobě obracíme modlitbou, kterou nás naučil Tvůj Syn, náš Spasitel a Pán, Ježíš Kristus.

OTČENÁŠ

Obec povstane

O + P: Otče náš, který jsi v nebesích, posvěť se jméno Tvé. Přijď království Tvé. Buď vůle Tvá jako v nebi, tak i na zemi. Chléb náš vezdejší dej nám dnes. A odpusť nám naše viny, jako i my odpouštíme našim viníkům. A neuveď nás v pokušení, ale zbav nás od zlého. Neboť Tvé je království i moc i sláva na věky. Amen.

Obec usedne

PÍSEŇ

SBOROVÁ OZNÁMENÍ

POŽEHNÁNÍ NA CESTU

Obec povstane

P: Ježíš řekl: „Já jsem ta cesta, pravda i život. Nikdo nepřichází k Otci než skrze mne“.

O + P: Necht' je naší cestou Ježíš Kristus, (†), necht' jeho Svatý duch nás udržuje na pravé cestě a dovede nás do milující náruče Otce nebeského.

P: Ať Hospodin vám žehná a chrání vás, ať Hospodin rozjasní nad vámi svou tvář a je vám milostiv, ať Hospodin obrátí k vám svou tvář a obdaří vás pokojem.

O: Po věky věků. Amen.

Obec usedne

Závěrečný biblický verš

PÍSEŇ

ZÁVĚR

Ve své práci jsem vytvořil liturgický text, který by mohl být užíván při pravidelném sborovém sloužení bohoslužby bez svátosti večeře Páně. Text vychází svojí strukturou z Farského liturgie, která je naprosté většině členů CČSH dobře známá. Což by mohlo přispět k jejímu snazšímu přijetí ze strany věřících. Zároveň naprostá většina liturgických prvků, která je součástí daného textu, je běžně užívána i ostatními křesťanskými církvemi působícími na našem území. Mohla by tak být blízká i případným účastníkům bohoslužeb z jiných církví.

Ekumenický vyznění liturgického textu jsem podpořil i zakomponováním apoštolského vyznání víry, které není ve sborech běžně používáno a mezi věřícími tak není moc známo. Zakomponováním áronského požehnání chci také poukázat na propojenost a vztah křesťanství se Starým zákonem a židovstvím.

Liturgický text je koncipován tak, aby méně zkušeným kazatelům umožnil odsloužit bohoslužbu plně dle předepsaných textů bez větší nutnosti vlastních zásahů či doplnění. Na druhou stranu zkušenějším kazatelům umožňuje do textu vstoupit a náležitě ho doplnit dle aktuální společenské či sborové situace. Tato variabilita by mohla vést k tomu, aby byl navržený text akceptovatelný nejen pro účastníky bohoslužby, ale i pro ty, kteří ji slouží.

Nutno však přiznat, že si nedělám plané iluze a naděje, že tento liturgický text se stane běžně užívaným napříč sbory CČSH. Byl bych však zcela spokojen s tím, kdyby jeho vznik přiměl alespoň některé lidi k zamyšlení nad současnou situací v CČSH ohledně pobožnosti slova.

Každopádně už samotná tvorba tohoto textu, bez ohledu na to, zda bude někdy někým použit při slavení bohoslužby slova, mne obohatila. Když mi dala náhled na tuto službu v jiných církvích a dala větší pochopení, co se týče užívání a významu jednotlivých liturgických prvků.

Seznam použité literatury:

NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*. 3. vyd. Praha: Česká biblická společnost, 1992. ISBN 80-7017-528-1.

BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*. Praha: Vyšehrad, 2008. Teologie (Vyšehrad). ISBN 978-80-7021-965-2.

BUTTA, Tomáš. *Církev v obzoru budoucnosti: otázky, úvahy, rozhovory*. Praha: Církev československá husitská, 2020. Blahoslav (Církev československá husitská). ISBN 978-80-7000-172-1.

Základy víry Církve československé husitské se stručným komentářem: přijaté na 1. zasedání VI. sněmu dne 17. října 1971 jako oficiální nauková norma ve znění, Praha: Církev československá husitská, 2014. Blahoslav (Církev československá husitská). ISBN 978-80-7000-106-6.

BUTTA, Tomáš. *90 let Církve československé husitské: sborník*. Praha: Církev československá husitská ve spolupráci s Náboženskou obcí CČSH v Praze 1, 2010. Blahoslav (Církev československá husitská). ISBN 978-80-7000-047-2.

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona: (včetně deuterokanonických knih): český ekumenický překlad. 13. vyd., (4. opr. vyd.). Přeložil Miloš BIČ, přeložil Josef Bohumil SOUČEK, přeložil Jindřich MĀNEK. Praha: Česká biblické společnost, 2007. ISBN 978-80-87287-93-4.

BUJNA, Lukáš, Zdeněk KUČERA, Petr ŠANDERA, Zdeněk KOVALČÍK a Tomáš BUTTA, ed. *Bohoslužebná kniha Církve československé husitské: s biblickými čteními podle Ekumenického lekcionáře a Liturgií podle patriarchy Karla Farského*. Praha: Církev československá husitská, 2015. Blahoslav (Církev československá husitská). ISBN 978-80-7000-086-1.

FILIPI, Pavel. *Pozvání k oslavě: evangelická liturgika*. Praha: Kalich, 2011. ISBN 978-80-7017-149-3.

HERYÁN, Ladislav a Petr VAĐURA. *Země bez obzoru*. Vydání druhé. V Praze: Vyšehrad, 2018. Rozhovory nad Biblií. ISBN 978-80-7601-050-5.

LOHSE, Bernhard, ŠTEFAN, Jan, ed. *Epochy dějin dogmatu*. Přeložil Petr GALLUS. Jihlava: Mlýn, 2003. ISBN 80-86498-04-2.

RUTTERLE, Otto, *Vzhůru srdce: Výklad liturgie Dr. Karla Farského pro věřící církve českomoravské*. Praha: Plachý a spol., 1942.

LIGUŠ, Ján, Tomáš BUTTA a Pavel KOLÁŘ. *Kazatelství v kontextu tradice a přítomnosti: studie z homiletiky*. Chomutov: L. Marek, 2014. Pontes pragenses (L. Marek). ISBN 978-80-87127-69-8.

TRTÍK, Zdeněk.: *Přítomnost Krista v církvi*; Theologická revue CČSH 7/1 (1974).

RICHTER, Klemens. *Liturgie a život: co bychom měli vědět o mši, o církevním roku a smyslu liturgie*. Praha: Vyšehrad, 1996. ISBN 80-7021-140-7.

SALAJKA, Milan. *Křesťanská bohoslužba*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1985.

Elektronické zdroje:

Český statistický úřad. Náboženská víra - Sčítání 2021. *Náboženská víra* [online]. [cit. 2022-07-23]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/scitani2021/nabozenska-vira>

Církev československá husitská. Kontakty [online]. [cit. 2022-07-23]. Dostupné z: <https://www.ccsch.cz/no.php>

Královéhradecká diecéze Církve československé husitské. Kontakty [online]. [cit. 2022-07-23]. Dostupné z: <https://www.ccschk.cz/nabozenske-obce>

Pražská diecéze Církve československé husitské. Seznam náboženských obcí [online]. [cit. 2022-07-23]. Dostupné z: <https://www.ccschpraha.cz/nabozenske-obce/nabozenske-obce.html>

Husitská teologická fakulta. Výroční zpráva o činnosti v roce 2019 [online]. [cit. 2022-07-23]. Dostupné z: https://cuni.cz/UK-8534-version1-htf_2019.pdf

Církev československá husitská. *Řády CČSH* [online]. [cit. 2022-07-23]. Dostupné z: <https://www.ccsch.cz/dokumenty/1583-priloha-c-1-4-uz-c-4-2013-rad-duchovenske-sluzby-novelizace-2013.pdf>

Církev československá husitská. *Služby v církvi* [online]. [cit. 2022-07-23]. Dostupné z: <http://www.ccsch.cz/dokumenty/1979-sluzby-v-cirkvi-schvaleno-snemem-18-10-2014.doc>

Církev československá husitská. *Bohoslužebný řád CČSH* [online]. [cit. 2022-07-23]. Dostupné z: <https://www.ccsch.cz/dokumenty/1048-bohosluzebny-rad-ccsh.pdf>

Směrnice posvátné Kongregace pro bohoslužbu pro slavení neděle bez kněze [online]. [cit. 2022-07-23]. Dostupné z: http://klimes.mysteria.cz/clanky/teologie/slaveni_bohosluzby_za_nepritomnosti_kneze.pdf

Bohoslužby : bohoslužebné formuláře. Agenda ČCE (1983). *Interní stránky Českobratrské církve evangelické* [online]. [cit. 2022-07-23]. Dostupné z: <https://ustredicce.e-cirkev.cz/dokumenty-temata/bohosluzby/>

Poradní odbor liturgický SR ČCE. Vysvětlení k pracovnímu návrhu nových bohoslužebných formulářů. *Evangnet: nezávislý evangelický portál* [online]. [cit. 2022-07-23]. Dostupné z: https://www.evangelnet.cz/liturgie:formulare09_vysvetleni

Pořad bohoslužeb A2. *Evangelnet: nezávislý evangelický portál* [online]. [cit. 2022-07-23]. Dostupné z: https://www.evangelnet.cz/liturgie:formular_A2

Církev bratrská. *Dokumenty Církve bratrské* [online]. [cit. 2022-07-23]. Dostupné z: <https://portal.cb.cz/download/7854/Agenda.pdf>

Seznam příloh:

Příloha 1. – Rodinná pobožnost

Příloha 2. – Bohoslužba slova

Příloha 1. – Rodinná pobožnost

RODINNÁ POBOŽNOST

Milujte Hospodina, všichni jeho zbožní,
Hospodin své věrné opatruje,
oplácí však plnou měrou těm,
kteří si vedou zpupně.
Buďte rozhodní a buďte udatného srdce,
všichni, kdo čekáte na Hospodina!

(Žalm 31, 24–25)

POSTUP RODINNÉ POBOŽNOSTI

(viz přiložený text)

PÍSEŇ

Milost Pána Ježíše Krista a láska Boží a přítomnost Ducha svatého buď s námi.
Amen!

Zamysleme se nad svým životem uplynulých dnů, a před všemohoucím Bohem i před sebou navzájem se přiznejme ke všemu, co jsme neudělali dobře, co nebezpečného a nešťastného jsme si řekli a tím jsme si třeba nechťene ublížili, a prosíme o odpouštění. Vždyť odpustíme-li si navzájem, čím jsme si ublížili, odpustí nám i Hospodin náš hřích.

VZÁJEMNÉ DOZNÁNÍ A PROSBY O ODPUŠTĚNÍ

Hospodine, srovnal jsi nás ke světnu obrazu, abychom chránili svět, který vyšel z Tvých rukou.

MY JSME VŠAK OBRÁZ TVÉ LÁSKY PORUŠILI A SVĚT NEUCITLIVILI.

Dal jsi nám zákon života, abychom žili šťastně, a poslal jsi k nám proroky, abychom se k Tobě vraceli.

MY JSME TVŮJ ZÁKON NEDODRŽOVALI A PROROKY NEPOSLOUCHALI.

Dal jsi nám svého Syna.

MY JSME JEJ SVÝM HŘIACHEM UKRŽDOVALI.

Pane Ježíši Kriste, svou smrtí na kříži a svým vzkrášením jsi nás zachránil. My jsme však znovu zhrěšili.

PANE, SMILUJ SE NAD NÁMI!

Nesvědčili jsme o Tvém spravedlivém nároku na každého člověka.

PANE, SMILUJ SE NAD NÁMI!

Nevrátili jsme světlo Tvé lasky do životních rozhodování.

PANE, SMILUJ SE NAD NÁMI!

Dal jsi nám Ducha svatého.

MY JSME SI JEHO DARŮ NEVÁŽILI.

Povolal jsi nás do církve.

MY JSME JEJ ČISTOTU POŠPINILI.

Přesto k nám znovu přichází ve svém Slově.

NAŠE POMOC PŘICHÁZÍ OD HOSPODINA, KTERÝ UČINIL NEBE I ZEMÍ.

SLÁVA NA VÝSOSTECH BOHU A NA ZEMI POKOJ MEZI LIDMI.
BUĎI V NÁS MÁ ZALIBENÍ!

ČTENÍ Z PÍSMÁ SVATÉHO

Poskyšme čtení Písma svatého!

To je mé přikázání, abyste se milovali navzájem, jako jsem já miloval vás. Nikdo nemá větší lásku než ten, kdo položí život za své přátele. Vy jste moji přátelé, čímte-li, co vám přikazuji. Už vás nenazývám služebníky, protože služebníci neví, co činí jeho pán. Nazval jsem vás přáteli, neboť jsem vám dal poznat všechno, co jsem slyšel od svého Otce. Ne vy jste vyvolili mne, ale já jsem vyvolil vás a ustanovil jsem vás, abyste šli a nesli ovoce a vaše ovoce aby zůstalo: a Otec vám dá, oč byste ho prosili v mém jménu. To vám přikazuji, abyste jeden druhého milovali.

(Je možné číst jiný biblický text.)

J 15, 12-17

To je Slovo Boží a blahoslavení jsou ti, kteří je slyší a v životě dodržují.

SLÁVA BOHU V KRISTU!

PROMLUVA

Vyznejme svou víru!

VĚŘÍME V BOHA, KTERÝ JAKO VĚČNÁ PRAVDA A LÁSKA

JE TVŮJCEM VŠEHO.

VĚŘÍME, ŽE BŮH V JEŽÍŠI KRISTU, SYNU SVĚM NEMILEJŠÍM,

SEBĚ NÁM ZJEVUJE A SKRZÍ DUCHA KRISTOVA K SOBĚ NÁS VĚDE.

VĚŘÍME V ŽVOT DOKONALÝ, KTERÝ ŽDĚ NA ZEMI SE ZAČÍNÁ

A V BOHU SVĚ NAPILENÍ MÁ.

Modleme se!

Všemohoucí Bože, Otče náš, Ty jsi srovnal vše pro šťastný, plný a krásný život člověka. V Ježíši Kristu jsi nás povolal do církve svého lidu. Nás hřešníci jsi opravdčil a vyvolil za královské kněžstvo.

Všemohoucí Bože, vyslyš nás!

AMEN.

Modleme se k Hospodinu, který nechce, aby člověk zahynul, ale přejde si, abychom všichni poznali smysl svého života a naplnili jej láskou k bližnímu.
Modleme se za ty, v jejichž rukou je vláda a odpovědnost za bláho národů.

KYRIE ELEISON!

Modleme se za mír a pokoj na celém světě, za utrpení hladem, křivdami a bezprávím, za opuštěné, nemocné, umírající i v Pánu zesnulé.

Modleme se za své nepřátele i za nepřátele církve Kristovy.

PANE, SMILUJ SE!

Modleme se za jednotu všech církví a vyznání, za svou církev, její starší, jáhny, kněze a biskupy . . .

(zde je možno vložit vlastní modlitby přítomných)

KYRIE ELEISON!

Vyslyš, svatý Bože, modlitby své církve a dej nám, oč Tě ve víře prosíme prostřednictvím svého Pána Ježíše Krista:

OTČE NÁŠ, JENŽ JSI V NEBESÍCH,
BUĎ POSVĚCENO TVÉ JMÉNO.
PŘIJĎ TVÉ KRÁLOVSTVÍ.
STAŇ SE TVÁ VŮLE JAKO V NEBI, TAK I NA ZEMI.
NÁŠ DENNÍ CHLĚB DEJ NÁM DNES.
A ODPUSŤ NÁM NAŠE VINY,
JAKO I MY JSME ODPUSTILI TĚM, KDO SE PROVINILI PROTI NÁM,
A NEVYDEJ NÁS DO POKUŠENÍ, ALE VYSVOBOĎ NÁS OD ZLÉHO.
NEBOŤ TVÉ JE KRÁLOVSTVÍ I MOC I SLÁVA NA VĚKY.
AMEN!

Vyprosme si požehnání!

KÉŽ NÁM HOSPODIN ŽEHNÁ A CHRÁNÍ NÁS,
KÉŽ HOSPODIN ROZJASNÍ NAD NÁMI SVOU TVÁŘ A JE NÁM MILOSTIV,
KÉŽ HOSPODIN OBRÁTÍ K NÁM SVOU TVÁŘ A OBDAŘÍ NÁS POKOJEM!
AMEN!

PÍSEŇ

Příloha 2. – Bohoslužba slova

Bohoslužba slova

Píseň

Úvodní pozdrav se znamením kříže (možno zpívat)

Předsedající: Milost Pána Ježíše Krista a láska Boží a účastenství Ducha svatého se všemi vámi.

Obec: **I s tebou Hospodin.**

1. biblické čtení

Píseň

modlitba (na klopě)

Píseň

2. biblické čtení

Píseň

Evangelium a promluva

Píseň

Apoštolské vyznání víry

Věřím v Boha, Otce všemohoucího, Stvořitele nebe i země, i v Ježíše Krista, Syna jeho jediného, Pána našeho, jenž se počal z Ducha svatého, narodil se z Marie Panny, trpěl pod Pontským Pilátem, byl ukřižován, umřel a byl pohřben, sestoupil do pekel, třetího dne vstal z mrtvých, vstoupil na nebesa, sedí po pravici Boha, Otce všemohoucího, odkud přijde soudit živé i mrtvé. Věřím v Ducha svatého, svatou církev obecnou, společenství svatých, odpuštění hříchů, vzkříšení těla a život věčný. Amen.

Píseň

Přímělné modlitby se společnou antifonou: **Smiluj se, Hospodine.
Pane, smiluj se.**

Otčenáš a požehnání

Předsedající: Pán s vámi.

Obec: **I s duchem tvým.**

Předsedající: Požehnání všemohoucího Boha Otce a mír Ježíše Krista i milost Ducha svatého necht' sestoupí na nás a zůstane nám i budoucím.

Obec: **Po věky věků.**

Píseň